

eISSN: 2981-1791

<https://ut.journals.ikiu.ac.ir/>

ORIGINAL RESEARCH PAPER

Publisher: Imam Khomeini International University

Urban Activism and Urban Regeneration in Iran: From Unstructured Resistance to Organized Spatial Reappropriation

Saeid Gholami^{(1)*}

1. Ph.D. in Urban Planning, Faculty of Architecture and Urban Planning, Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Tehran, Iran.

ARTICLE INFO	Abstract
<p>Received:04/09/2025 Accepted:02/11/2025 PP .129-151</p>	<p>Introduction: Urbanization in Iran between 2001–2021 produced unequal, commodified, and exclusionary urban spaces, intensifying divergences between official planning and the citizens’ lived realities. Institutional centralization, erosion of intermediary institutions, and securitization of public space curtailed avenues for meaningful participation and collective action, marginalizing democratic discourses in urban governance. Within this context, the Right to the City (RTC) reappears not merely as a legal claim but as a contested discursive and spatial project through which inhabitants seek reappropriation, recognition, and everyday presence. This study argues that examining linguistic, institutional, and social registers of urban governance through a discourse analytic lens reveals how structural constraints and media framings constrain or enable urban agency.</p>
<p>Keywords: <i>Right to the City, Spatial Justice, Discourse Analysis, Urban Activism, Iran, Global South</i></p>	<p>The Purpose of the Research: The research aims to investigate the discursive, institutional, and social dimensions of urban activism in Iran, and to assess whether urban agency remains fragmented and symbolic or whether emergent forms of organized spatial reappropriation are discernible. By interrogating state, media, and public discourses, the study seeks to produce a typology of activism that captures variation in tactics, temporalities, and transformative potential within the specific political context of the Global South.</p>
<p> Number of references: 68</p>	<p>Methodology: Employing a descriptive–analytical design, the study integrates Norman Fairclough’s three-dimensional model of Critical Discourse Analysis with Henri Lefebvre’s Social Theory of the production of space. The corpus encompasses 206 texts collected purposively from 2001 to 2021 across three domains: 24 official documents and policy texts; 153 media reports and opinion pieces from print and digital outlets; and 29 items of public discourse including social media posts, graffiti, community statements, and visual materials. Data were systematically coded in MAXQDA using an iterative combination of deductive codes derived from theory (e.g., participation, space, right, resistance) and inductive codes emergent from the corpus. Analysis proceeded across three nested levels (textual, discursive practice, and socio-cultural practice) to trace interrelations among language, institutional routines, and social structures.</p>
<p> Number of figures: 0</p>	<p>Findings and Discussion: The analysis uncovers pronounced contrasts among the three discursive fields. State discourse recurrently frames urban space as a managerial object, deploying technicalized, depersonalized language that marginalizes collective subjectivity and redefines participation as awareness-raising. Media discourse often amplifies securitized framings, rendering protests as illegal gatherings or crisis points while minimizing structural causes. Public discourse, by contrast, foregrounds identity, memory, and claims to remain; practices such as graffiti, neighborhood campaigns, and everyday occupations articulate a vernacular RTC. From the empirical material, a threefold typology emerges: 1. symbolic/structured activism (cultural and artistic practices that contest meanings of place); 2. spontaneous/networked activism (ad hoc and digitally mediated mobilizations with limited institutionalization); and 3. collective/organized activism (sustained neighborhood councils, campaigns, and litigations with potential to influence spatial outcomes).</p>
<p> Number of tables: 2</p>	<p>While the first two forms predominate, the third illustrates pathways through which distributed resistance may coalesce into organized spatial reappropriation despite institutional constraints. The study also identifies structural enablers (strong social ties; local identity) and barriers (centralization; securitization; commodification) that condition activist trajectories.</p>

Use your device to scan
and read the article online

Implications and Strategies: Building on empirical findings, the paper proposes four pragmatic strategic orientations to enhance urban justice under prevailing constraints: a. growth strategies that strengthen grassroots networks and capacitate local actors to coordinate repertoire and resources; b. revision strategies aimed at reframing urban policies to embed participatory thresholds, transparency mechanisms and distributive safeguards in redevelopment programs; c. confrontation strategies that mobilize legal, communicative, and associative tactics to contest exclusionary projects and assert communal claims; and d. defensive strategies prioritizing protection of existing community assets (public spaces, small gardens, and informal economies) through temporary moratoria, legal support, and solidarity networks. Given the political context, defensive and growth strategies are highlighted as more feasible short-term measures, whereas revision and confrontation require longer-term institutional openings and alliances. Overall, the study advances a pragmatic, context-sensitive, and operationalizable research agenda.

Conclusion: Urban activism in Iran is shaped by tensions between technocratic governance, security-oriented media narratives, and resilient public practices. Recognizing RTC as a discursive and spatial struggle emphasizes everyday reappropriations rather than formal legal entitlements. Policy implications include institutionalizing meaningful participation channels, protecting community spaces against speculative redevelopment, and supporting intermediary networks that translate dispersed agency into collective capacity. By situating Iran within comparative debates on spatial justice, the study contributes a context-sensitive framework for analyzing urban agency in authoritarian and marketized urban regimes.

Funding: There is no funding support.

Authors' Contribution: Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work.

Conflict of Interest: Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments: We are grateful to all the persons for scientific consulting in this paper.

Highlight

- This research, focusing on Iran, represents one of the first systematic efforts to categorize and analyze the conflicting discourses of the right to the city; an endeavor that contributes to enriching urban theories in non-Western contexts.
- The findings reveal how official policies and discourses, by eliminating spatial justice and citizen participation, reproduce state-centered domination, while at the same time indicating signs of potential transition toward more participatory models.
- By placing Iran's experience in a critical dialogue with global theories, the article has the potential to deepen comparative understandings of cities in the Global South and to contribute to the development of localized frameworks for analyzing urban agency and everyday forms of resistance.

This paper is an open access and licenced under the [Creative Commons CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) licence.

©2024, UST. All rights reserved.

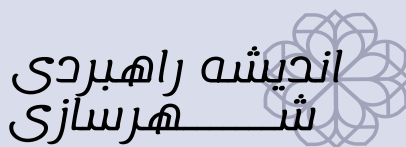
Cite this article: Gholami, S. (2025). Urban Activism and Urban Regeneration in Iran: From Unstructured Resistance to Organized Spatial Reappropriation. *Urban Strategic Thought*, 3(2(6)), 129-151.

 <https://doi.org/10.30479/ust.2025.22634.1215>

 https://ut.journals.ikiu.ac.ir/article_3915.html

*. Corresponding Author (Email: Ud.gholami@gmail.com) / (Phone: +989127435127)

دانشگاه بین‌المللی امام خمینی

شاپای الکترونیکی: ۱۷۹۱-۲۹۸۱

ناشر: دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)

مقاله علمی- پژوهشی

کنشگری شهری و بازآفرینی شهری در ایران: از مقاومت‌های بی‌برنامه تا بازتملک سازمان یافته فضا

سعید غلامی (۱)*

۱- دکتری شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، تهران، ایران.

چکیده	اطلاعات مقاله
<p>مقدمه: شهرنشینی در ایران طی دو دهه اخیر فضاهایی نابرابر ایجاد کرده که با پیامدهای اجتماعی و زیست‌محیطی، شکاف میان برنامه‌ریزی رسمی و واقعیت زیسته را عمیق‌تر ساخته است. تمرکزگرایی نهادی، حذف نهادهای میانجی و امنیتی‌سازی عرصه عمومی، مشارکت و کنش جمعی را محدود و گفتمان‌های دموکراتیک را به حاشیه رانده است. این وضعیت بستر مناسبی برای مطالعه کنشگری شهری فراهم می‌کند. در چنین شرایطی، تحلیل گفتمان می‌تواند ابعاد زبانی، نهادی و اجتماعی مقاومت‌ها را آشکار و امکان فهم چندلایه «حق به شهر» را فراهم سازد.</p> <p>هدف پژوهش: در این پژوهش با تکیه بر مفاهیم «تولید اجتماعی فضا» (لوفور)، «عدالت فضایی» (سوجا) و «حق به شهر» (هاروی و مارکوزه)، سه میدان گفتمانی (دولتی، رسانه‌ای و عمومی) بررسی شده است تا نحوه بازنمایی و تحدید عاملیت شهری و گونه‌شناسی کنشگری روشن شود.</p> <p>روش‌شناسی: پژوهش از رویکرد توصیفی-تحلیلی و چارچوب تحلیل گفتمان انتقادی نورمن فرکلاف استفاده کرده است. داده‌ها شامل اسناد رسمی، سیاست‌های شهری، گزارش‌های رسانه‌ای و تولیدات عمومی (بیانیه‌ها، شعارها، گرافیتی و محتوای شبکه‌های اجتماعی) مابین سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۴۰۰ است که با کدگذاری کیفی و تحلیل مفهومی در نرم‌افزار مکس کیودی‌ای بررسی شد.</p> <p>یافته‌ها و بحث: گفتمان دولتی با زبان فنی، فضا را ابژه مدیریتی بازنمایی و مقاومت را بی‌نظمی معرفی می‌کند. رسانه‌های اصلی این چارچوب را بازتولید و اعتراض‌ها را «غیرقانونی» یا «کانون بحران» توصیف می‌کنند. در برابر، گفتمان عمومی بر هویت، حافظه جمعی و حق به ماندن تأکید دارد و فضا را به عرصه‌ای معنادار و مقاومتی بدل می‌سازد. سه نوع کنشگری شناسایی شد: نمادین/فرهنگی، شبکه‌ای/غیررسمی و جمعی/سازمان یافته.</p> <p>نتیجه‌گیری: هرچند بسیاری از کنش‌ها پراکنده‌اند، ظرفیت گذار به اشکال سازمان یافته‌تر وجود دارد. تحقق عدالت فضایی در ایران مستلزم فاصله گرفتن از منطق تکنوکراتیک و شناسایی کنش‌های زیسته است. پیوند گفتمان عمومی و شبکه‌های محلی می‌تواند به سیاست‌های شهری مبتنی بر عدالت فضایی بینجامد و سهمی در ادبیات جهانی «حق به شهر» داشته باشد.</p>	<p>دریافت: ۱۴۰۴/۰۶/۱۳ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۸/۱۱ صص: ۱۲۹-۱۵۱</p> <p>واژگان کلیدی: حق به شهر، عدالت فضایی، تحلیل گفتمان، کنشگری شهری، ایران، جنوب جهانی.</p> <p>تعداد منابع: ۶۸ تعداد اشکال: ۰ تعداد جداول: ۲</p>
<p>نکات برجسته:</p> <p>- پژوهش از نخستین تلاش‌ها برای تحلیل گفتمان‌های متعارض «حق به شهر» در ایران است و به غنای نظریه‌های شهری در بسترهای غیرغربی می‌افزاید. - سیاست‌های رسمی با حذف عدالت فضایی و مشارکت، سلطه دولت‌محور را بازتولید می‌کنند اما امکان گذار به الگوهای مشارکتی‌تر وجود دارد. - گفت‌وگوی انتقادی تجربه ایران با نظریه‌های جهانی، درک تطبیقی شهرهای جنوب جهانی را تعمیق می‌بخشد.</p>	

ارجاع به این مقاله: غلامی، سعید. (۱۴۰۴). کنشگری شهری و بازآفرینی شهری در ایران: از مقاومت‌های بی‌برنامه تا بازتملک سازمان یافته فضا. اندیشه راهبردی شهرسازی، ۳(۲)، ۱۲۹-۱۵۱.

این مقاله به صورت دسترسی باز و با مجوز Creative Commons CC BY-NC 4.0 قابل استفاده است.

doi: <https://doi.org/10.30479/ust.2025.22634.1215>

©2024, UST. All rights reserved.

* نویسنده مسئول (رایانامه: Ud.gholami@gmail.com) / (تلفن: ۰۹۱۲۷۴۳۵۱۲۷)

۱- مقدمه و بیان مسئله

تحولات شتابزده شهری در ایران طی دو دهه اخیر (۱۴۰۰-۱۳۸۰)، به‌ویژه در قالب پروژه‌های نوسازی و بازآفرینی شهری، فضایی نابرابر، کالایی‌شده و مشارکت‌گریزا در شهرهای مختلف رقم زده است (Meshkini et al., 2022; Ebra- Meshkini et al., 2023; Manouchehri & Burns, 2021). این وضعیت نه تنها پیامدهای اجتماعی و زیست‌محیطی گسترده‌ای داشته، بلکه شکافی فزاینده میان برنامه‌ریزی رسمی و نیازهای زیست‌شهروندان ایجاد کرده است (Meshkini et al., 2022; Soja, 2003; al., 2022). بازآفرینی شهری که در ابتدا با هدف ارتقای کیفیت زندگی و بازسازی بافت‌های فرسوده مطرح شد، در بسیاری موارد تحت منطق سودمحور، فضاهای عمومی را به دارایی‌های اقتصادی بدل کرده و زمینه‌ساز طرد گروه‌های فرودست از فضای شهری شده است (Smith, 2008).

در کنار این روند، مشارکت واقعی شهروندان در تصمیم‌گیری‌های شهری نه تنها تقویت نشده، بلکه در بسیاری موارد حذف شده است. ساختار متمرکز قدرت، فقدان نهادهای میانجی مؤثر و تداوم گفتمان‌های نخبه‌گرا در سیاست‌گذاری، مانع تحقق الگوهای مشارکتی در پروژه‌های بازآفرینی شهری شده‌اند (Manouchehri, Tayyebi, 2013; Attoh, 2011; ri & Burns, 2021). این وضعیت، عدالت فضایی را نیز با چالش‌های جدی مواجه ساخته، به‌گونه‌ای که شهروندان حاشیه‌نشین و گروه‌های فرودست از دسترسی برابر به خدمات، فضاهای عمومی و منابع شهری محروم مانده‌اند.

در چنین بستری، مفهوم حق به شهر همچنان به‌عنوان چارچوب نظری انتقادی اهمیت دارد؛ مفهومی که فراتر از سکونت یا دریافت خدمات، بر بازتولید فضا، مشارکت مؤثر و بازتعریف معانی زندگی شهری تأکید می‌کند (Lefebvre, 1991; Harvey, 2008). با این حال، تجربه‌ی ایران نشان می‌دهد که تحقق این حق اغلب با موانع پیچیده‌ای مواجه است: حذف نظام‌مند کنشگران شهری از فرآیند تصمیم‌سازی، طرد روایت‌های جایگزین در رسانه‌ها و امنیتی‌سازی کنش‌های عمومی، از جمله عواملی هستند که تحقق «حق به شهر» را در عمل محدود کرده‌اند (Marcuse, 2009).

هم‌زمان، آنچه در پروژه‌های بازآفرینی شهری برجسته می‌شود، شکل‌های متنوع کنشگری شهری است؛ کنش‌هایی

که گاه در قالب مقاومت‌های پراکنده و بی‌برنامه بروز می‌کنند و گاه به‌صورت بازتولید هدفمند و سازمان‌یافته‌ی فضا ظهور می‌یابند. با وجود این، بخش عمده‌ای از پژوهش‌های موجود در ایران همچنان به ابعاد کالبدی یا حقوقی بازآفرینی پرداخته و کمتر به لایه‌های گفتمانی و معنایی کنشگری شهری توجه کرده‌اند.

پرسش اصلی این پژوهش آن است که: کنشگری شهری در ایران چگونه در بستر پروژه‌های بازآفرینی شهری بازتاب می‌یابد؟ آیا این کنش‌ها صرفاً به صورت مقاومت‌های بی‌برنامه و واکنشی ظهور می‌کنند یا می‌توان در آن‌ها نشانه‌هایی از بازتولید هدفمند و سازمان‌یافته‌ی فضا را نیز مشاهده کرد؟ نوآوری این پژوهش در دو سطح قابل شناسایی است: نخست، تلفیق چارچوب نظری «تولید اجتماعی فضا» (لوفور) و «تحلیل گفتمان انتقادی» (فرکلاف) برای مطالعه‌ی هم‌زمان فضا و زبان؛ و دوم، ارائه‌ی گونه‌شناسی سه‌گانه از کنشگری شهری (نمادین/فرهنگی، بی‌برنامه/شبکه‌ای، جمعی/سازمان‌یافته) در بستر بازآفرینی شهری ایران. این گونه‌شناسی برآمده از داده‌های بومی و تحلیل میان‌رشته‌ای است و تلاش می‌کند فاصله‌ی موجود میان زبان سیاست‌گذاری رسمی و زبان مقاومت شهروندان را آشکار سازد.

به این ترتیب، مقاله ضمن گفت‌وگویی انتقادی با ادبیات جهانی پیرامون عدالت فضایی، مشارکت دموکراتیک و مقاومت در برابر سرمایه‌سالاری شهری، چشم‌اندازی تحلیلی برای فهم بهتر کنش‌های شهری در ایران فراهم می‌آورد؛ به‌ویژه در زمانه‌ای که شکل‌های نوین کنشگری (دیجیتال، نمادین، شبکه‌ای) در حال گسترش‌اند اما اغلب به‌دلیل فقدان بستر نهادی، میان بی‌برنامگی و سازمان‌یافتگی در نوسان‌اند (Kuymulu, 2013; Holston, 2021).

۲- چارچوب نظری

تحلیل کنشگری شهری در ایران، به‌ویژه در نسبت آن با مفهوم «حق به شهر»، نیازمند چارچوبی نظری است که قادر باشد پیچیدگی‌های درهم‌تنیده قدرت، فضا، زبان، نهاد و زندگی روزمره را هم‌زمان در نظر گیرد. کنش در فضای شهری، صرفاً یک عمل فیزیکی یا اعتراضی نیست، بلکه بازتابی از منازعه‌ای گفتمانی بر سر معنا، مشروعیت و مالکیت فضا است. از این

تلقی‌های سنتی که فضا را ظرفی خنثی، فیزیکی یا صرفاً جغرافیایی در نظر می‌گیرند، لوفور استدلال می‌کند که فضا پدیده‌ای اجتماعی، تاریخی و ایدئولوژیک است که در بستر روابط قدرت، تولید و بازتولید می‌شود (Lefebvre, 1991). به باور او، فضا نه داده‌ای طبیعی، بلکه نتیجه تنش و تعامل میان سه نوع تولید فضایی است:

۱- فضای ادراک‌شده: این سطح فضا، همان فضاهای فیزیکی و کارکردی است که از طریق تجربه حسی، نقشه‌برداری و برنامه‌ریزی شهری درک و بازتولید می‌شود. شهرسازان، مهندسان و مدیران شهری معمولاً با این سطح سروکار دارند. خیابان‌ها، ساختمان‌ها، زیرساخت‌ها و مرزهای کالبدی در این حوزه قرار می‌گیرند.

۲- فضای بازنمایی‌شده: این سطح شامل گفتمان‌ها، تصاویر، نمادها و زبان‌هایی است که نهادهای قدرت همچون دولت، رسانه‌ها، نظام‌های علمی و تخصصی برای تبیین، نظم‌دهی و مشروعیت‌بخشی به فضا تولید می‌کنند. در ایران واژگانی چون «نوسازی»، «احیاء»، یا «ساماندهی» نمونه‌هایی از این بازنمایی‌های مسلط‌اند که اغلب در جهت حذف تفاوت و اعمال نظم فضایی به کار می‌روند.

۳- فضای زیسته: سومین سطح، فضا به‌مثابه بستر تجربه زیسته، حافظه جمعی، احساس تعلق و کنش روزمره است. این سطح، محل مقاومت‌های محلی، معناسازی از پایین و روایت‌های بدیل درباره فضا است. برای نمونه، دفاع از کوچه، محله، مسجد یا باغ محلی در برابر طرح‌های توسعه‌گرا، در این سطح معنا می‌یابد.

این سه سطح در تعامل و تنش دائمی‌اند. تولید فضا از دید لوفور، فرآیندی سیاسی، ایدئولوژیک و همواره در حال کشمکش است؛ جایی که گفتمان‌های مسلط در تلاش برای تثبیت معنا و کنشگران زیسته در تلاش برای بازتعریف آن‌اند. در چنین بستری است که مفهوم «حق به شهر» برای لوفور معنا پیدا می‌کند: نه صرفاً حقی برای دسترسی به خدمات، بلکه حقی برای بازتملک فضا، خلق معنا و بازسازی هویت در برابر نظم کالایی‌شده و سرمایه‌دارانه‌ای که فضا را به شیء مصرفی تقلیل داده است (Lefebvre, 2003).

در زمینه ایران، کاربرد این نظریه امکان درک دقیق‌تری از شکاف میان گفتمان‌های رسمی توسعه شهری و تجربه‌های

رو، این پژوهش با اتکا به چارچوب نظری، بر تلفیق دو رویکرد نظری مکمل استوار است: نخست، نظریه «تولید اجتماعی فضا» از آنری لوفور، و دوم، «تحلیل گفتمان انتقادی» به روایت نورمن فرکلاف.

نظریه لوفور^۱ با تمرکز بر سه‌گانگی فضای ادراکی، زیسته و تصویری، این امکان را فراهم می‌آورد که فضا نه به‌مثابه ظرفی خنثی، بلکه به‌عنوان محصولی اجتماعی، محل منازعه قدرت، و ابزاری برای بازتولید یا مقاومت در برابر نظم مسلط درک شود (Lefebvre, 1991). در این چارچوب، فضا از خلال سیاست‌های رسمی، طرح‌های نوسازی، رسانه‌ها و زبان تخصصی، به شکلی خاص بازنمایی و تثبیت می‌شود و در مقابل، ساکنان شهری نیز با بهره‌گیری از حافظه، بدن، دیوار، روایت و تجربه زیسته، به بازتملک فضا و برهم‌زدن معانی تثبیت‌شده اقدام می‌کنند.

در کنار این نگرش فضا محور، تحلیل گفتمان انتقادی نورمن فرکلاف به‌عنوان ابزاری روشی-نظری به کار گرفته می‌شود تا نشان دهد چگونه قدرت، ایدئولوژی و سلطه از طریق زبان، سبک‌های بیانی، واژگان و ساختارهای گفتمانی بازتولید یا به چالش کشیده می‌شوند (Fairclough, 2023). این تحلیل به ما امکان می‌دهد تا در سه سطح متنی، بینامتنی و اجتماعی، نحوه بازنمایی مفاهیم کلیدی چون «مشارکت»، «نوسازی»، «اغتشاش» یا «مقاومت» را در گفتمان‌های دولتی، رسانه‌ای و عمومی بررسی کنیم و تضادهای گفتمانی را در تولید فضا شناسایی کنیم.

این تلفیق نظری، به ما اجازه می‌دهد که کنشگری شهری در ایران را نه صرفاً در قالب اعتراضات خیابانی یا مقاومت آشکار، بلکه در قالب طیفی از کنش‌های نمادین، زبانی، فضایی و روزمره تحلیل کنیم. به عبارت دیگر، چارچوب پیشنهادی این پژوهش، تلاش دارد تا حق به شهر را نه صرفاً یک مطالبه حقوقی، بلکه یک کنش گفتمانی و فضایی برای بازپس‌گیری قدرت در سطح شهر تفسیر کند.

۱-۲- تولید اجتماعی فضا در اندیشه لوفور

آنری لوفور در نظریه خود درباره تولید اجتماعی فضا، رویکردی بنیادین و رادیکال به مفهوم فضا ارائه می‌دهد که به‌طور مستقیم بر فهم کنشگری شهری تأثیر می‌گذارد. برخلاف

چه مخاطبی، متنی خاص را تولید کرده است. در مورد ایران، تولید گفتمان‌های توسعه‌محور توسط دولت، شهرداری‌ها یا رسانه‌های رسمی، با هدف جهت‌دهی افکار عمومی و مشروعیت‌بخشی به سیاست‌های بالا به پایین انجام می‌شود؛ در حالی که کنشگران محلی یا فعالان اجتماعی تلاش می‌کنند روایت‌های بدیل خود را در شبکه‌های اجتماعی، دیوارنویسی‌ها یا گفتگوهای محله‌ای منتشر کنند.

۳- کنش اجتماعی: در این لایه، گفتمان در بستر ساختارهای کلان قدرت، ایدئولوژی و مقاومت مطالعه می‌شود. تحلیل در این سطح ما را قادر می‌سازد تا ببینیم چگونه زبان بخشی از سازوکارهای سلطه است و چگونه گفتمان‌های جایگزین می‌توانند فضا را عرصه‌ای برای بازتعریف قدرت سازند. در ایران، مثال‌هایی چون محله هرنندی تهران (که در مطالعات طرد اجتماعی، عدم توان کنش جمعی و فقدان قدرت چانه‌زنی برای حفظ موقعیت مکانی ساکنان گزارش شده است) می‌تواند زمینه‌ای برای درک کنش‌های مقاومت شهری تلقی شود (عظیمی و ابراهیمی، ۱۳۹۹). در این محورها، اعتراضات محلی به نوسازی یا جابجایی اجباری را نه صرفاً واکنشی فردی یا درهم‌شکسته، بلکه تلاشی معنادار برای دفاع از سرمایه اجتماعی محله و دستیابی به عدالت فضایی باید دید؛ مقاومت‌هایی که اگرچه ممکن است پراکنده، نمادین یا بی‌برنامه به نظر برسند، اما ریشه در تجربه مشترک زیسته و گفتمان‌های محلی دارند.

کاربرد این چارچوب در این پژوهش، امکان واکاوی شکاف میان گفتمان‌های رسمی (دولتی-رسانه‌ای) و گفتمان‌های زیسته مردمی را فراهم می‌کند. به بیان دیگر، تحلیل گفتمان انتقادی، مکمل نظریه‌ی تولید اجتماعی فضا است و نشان می‌دهد که چگونه منازعه بر سر فضا، نه فقط در خیابان، که در زبان، تصویر و روایت نیز جریان دارد. این تحلیل، کلید درک آن است که چرا مفهوم «حق به شهر» در ایران، بیش از آنکه در اسناد رسمی زنده باشد، در کنش‌های روزمره، زبان اعتراضی و روایت‌های محله‌ای بروز می‌یابد. به این ترتیب، تحلیل فرکلاف به ما کمک می‌کند تا شکاف عمیق میان زبان دولت و زبان مردم را در ایران روشن کنیم؛ جایی که «مشارکت» در متون رسمی به معنای مشاوره‌ی صوری و یک‌طرفه است، اما در روایت‌های محلی به معنای

زیسته ساکنان را فراهم می‌کند. طرح‌هایی همچون «بازآفرینی شهری» یا «نوسازی بافت فرسوده»، نمونه‌هایی‌اند از فضاهای بازنمایی‌شده که در تعارض با فضای زیسته و معنادار محله‌ها قرار می‌گیرند؛ و همین تعارض‌ها بستر بروز مقاومت‌های روزمره و کنشگری شهری از پایین می‌شوند. در واقع، نظریه لوفور به ما نشان می‌دهد که پروژه‌های شهری در ایران تنها به لحاظ کالبدی یا اقتصادی قابل نقد نیستند، بلکه باید به سطح «بازنمایی» و «زیست» نیز توجه کرد. این همان نقطه‌ای است که زبان سیاست‌گذاری «نوسازی»، «بازآفرینی» به تعارض مستقیم با زبان حافظه و تجربه‌ی محلی می‌رسد. بنابراین، مقاومت در ایران را نمی‌توان صرفاً واکنشی به تخریب کالبدی دانست، بلکه باید آن را تلاشی برای بازتعریف معانی فضا و بازتملک گفتمانی قلمداد کرد.

۲-۲- تحلیل گفتمان انتقادی در سنت فرکلاف

برای فهم نحوه بازنمایی، تثبیت و به چالش کشیده شدن مفاهیمی چون «مشارکت»، «حق به شهر» و «مقاومت» در بستر سیاست‌گذاری شهری ایران، تحلیل گفتمان انتقادی نورمن فرکلاف ابزاری نظری-روشی کلیدی به شمار می‌آید. فرکلاف، در امتداد سنت انتقادی، گفتمان را نه صرفاً مجموعه‌ای از واژگان یا ساختارهای زبانی، بلکه به مثابه سازوکاری برای تولید و بازتولید روابط قدرت در جامعه تحلیل می‌کند (Fairclough, 2003). او معتقد است که زبان، در تعامل با ساختارهای نهادی، نقشی بنیادین در تثبیت یا برهم‌زدن سلطه ایفا می‌کند.

فرکلاف برای تحلیل گفتمان، مدلی سه‌لایه ارائه می‌دهد که هم‌زمان به سطوح زبانی، نهادی و اجتماعی توجه دارد:

۱- تحلیل متن: در این سطح، تمرکز بر ویژگی‌های درونی زبان شامل واژگان، استعاره‌ها، ساختارهای نحوی، حذف یا برجسته‌سازی مفاهیم و چیدمان معنایی است. برای مثال، استفاده مکرر از واژگانی چون «ساماندهی»، «پاکسازی»، یا «نوسازی» در اسناد دولتی و رسانه‌ها، نشان‌دهنده تلاش برای مشروعیت‌بخشی به کنترل فضایی و حذف تفاوت‌های اجتماعی است.

۲- کنش گفتمانی: این سطح به نحوه تولید، بازتولید و مصرف متون در بافت‌های نهادی می‌پردازد. پرسش اصلی در این سطح آن است که چه نهادی، در چه زمینه‌ای، و برای

تصمیم‌گیری جمعی و بازیگری اختیار تعبیر می‌شود. این تمایز زبانی، خود به یکی از کانون‌های اصلی منازعه فضایی در ایران بدل شده است.

۳-۲-۳- مفاهیم مکمل از نظریه‌پردازان جهانی و پیوند آن با ایران

برای تحلیل کنشگری شهری در ایران، درک لایه‌های پنهان در تقابل فضا، قدرت و مقاومت، صرفاً با اتکالی به یک نظریه واحد کافی نیست. از این‌رو، در تکمیل دو ستون نظری پیشین (نظریه تولید اجتماعی فضا و تحلیل گفتمان انتقادی) مفاهیم کلیدی برخی از برجسته‌ترین نظریه‌پردازان انتقادی شهر نیز در این پژوهش وارد شده‌اند. این مفاهیم، به ما امکان می‌دهند تا از منظر عدالت فضایی، تفاوت‌های هویتی و سیاست‌های مقاومت، به کنش‌های شهری در بستر خاص ایران بپردازیم.

۳-۲-۱- دیوید هاروی: بازتوزیع فضایی قدرت در دل منازعه طبقاتی

هاروی^۲ با بازخوانی لوفور، «حق به شهر» را نه یک مطالبه اخلاقی، بلکه ادعایی رادیکال برای بازتوزیع قدرت فضایی می‌داند؛ حقی برای تصاحب مجدد فضا توسط گروه‌هایی که از فرایندهای تصمیم‌گیری حذف شده‌اند (Harvey, 2008). او تأکید دارد که فضا در نظام سرمایه‌دارانه، به کالایی تبدیل می‌شود که منطق آن حذف، کنترل و انباشت سرمایه است. در ایران، این منطق را می‌توان در پروژه‌های نوسازی کلان‌مقیاس (نظیر طرح نواب، نوسازی فرحزاد یا پروژه نایسر) مشاهده کرد؛ پروژه‌هایی که بدون مشارکت مؤثر ساکنان، فضا را از زیست‌پذیری تهی و به ابزار انضباط و انباشت بدل کرده‌اند (Ebrahimi et al., 2023; Meshkini et al., 2022).

۳-۲-۲- دیوید هاروی: بازتوزیع فضایی قدرت در دل منازعه طبقاتی

مارکوزه^۳ با افزودن مفهوم «حق به تفاوت» بر ابعاد هویتی، فرهنگی و تاریخی فضا تأکید می‌کند. او معتقد است که دسترسی به فضا کافی نیست؛ بلکه فضا باید به گونه‌ای سازمان یابد که تفاوت‌ها را بپذیرد و طرد اجتماعی را به چالش بکشد (Marcuse, 2009). این دیدگاه در ایران، در مقاومت‌های

محل‌های علیه پروژه‌های یکنواخت‌ساز شهری و در اشکال نمادینی مانند دیوارنویسی‌های اعتراضی و حفظ حافظه جمعی محل‌ها منعکس شده است (شارع‌پور و همکاران، ۱۳۹۴).

۳-۳-۳- ادوارد سوچا: فضا به مثابه کنشگر عدالت اجتماعی سوچا^۴ با بهره‌گیری از لوفور، مفهوم «عدالت فضایی» را توسعه می‌دهد و بر این باور است که فضا نه تنها زمینه، بلکه عاملی فعال در بازتولید یا برهم‌زدن نابرابری‌های اجتماعی است (Soja, 2013). در ایران، عدالت فضایی را می‌توان در شکاف فزاینده بین مناطق شهری مرکزی و حاشیه‌ای، محرومیت‌زدایی صوری و حذف گروه‌های کم‌درآمد از عرصه تصمیم‌گیری فضایی مشاهده کرد (حبیب‌نژاد و خسروی، ۱۴۰۱؛ کامیاراد و همکاران، ۱۴۰۰).

۳-۳-۴- نیل اسمیت: نوسازی شهری به مثابه انتقام طبقاتی اسمیت^۵ با مفهوم «بازیگری شهری» سیاست‌های نوسازی شهری را نوعی بازیگری فضا توسط طبقات مسلط می‌داند؛ فرآیندی که در آن، گروه‌های فرودست از فضاهای مرکزی رانده می‌شوند و روایت‌های آنان نادیده گرفته می‌شود (Smith, 2008). در ایران، این منطق را می‌توان در موارد مشخصی که در بازه زمانی مطالعه (۱۳۸۰-۱۴۰۰) اجرا یا تشدید شده‌اند مشاهده کرد: نوسازی بافت سیروس در دهه ۱۳۸۰ (صالحی کمامردخی و همکاران، ۱۴۰۱)، طرح‌ها و ساماندهی باغات کن و فرحزاد که طی سال‌های ۱۳۹۴-۱۳۹۹ پی گرفته شد (روزنامه همشهری، ۱۳۹۸؛ روزنامه همشهری، ۱۳۹۹) و مداخلات/برنامه‌های بازآفرینی در سکونتگاه خودانگیخته نایسر سنندج (محمدی و همکاران، ۱۳۹۶). در این پروژه‌ها، رویه‌های فنی-اجرایی بدون مشارکت مؤثر ساکنان و با جهت‌گیری سودمحور، منجر به کالایی‌شدن فضا و طرد گروه‌های کم‌درآمد شده است.

۳-۳-۶- پورسل و آتو: دموکراسی رادیکال و کنش غیرنهادی پورسل^۶ و آتو^۷ تأکید دارند که حق به شهر تنها زمانی محقق می‌شود که کنشگران از پایین و خارج از نهادهای رسمی، در فرایند بازتمکک فضا دخالت کنند. آن‌ها بر لزوم شکل‌گیری کنش‌های شبکه‌ای، خودسازمان‌یافته و غیررسمی به‌عنوان

هنر خیابانی، آیین‌های محلی و جشنواره‌های شهری از جمله ابزارهای این کنش‌اند. این اشکال، اغلب توسط ساختار قدرت نادیده گرفته یا در مواردی مصادره و بی‌خطر سازی می‌شوند (Scott, 1990). با این حال، این کنش‌ها می‌توانند منجر به تغییرات تدریجی در سطح معنا، حافظه جمعی و بازتعریف فضا شوند (Soja, 2003). در محلاتی مانند فرحزاد یا سیروس، دیوارنویسی‌های اعتراضی و مناسک آیینی در دل فضاهای تحت تهدید بازتوسعه، نمونه‌هایی از این شکل کنش‌اند (صالحی کماوردی و همکاران، ۱۴۰۱).

۲-۴-۲- کنشگری بی‌برنامه / شبکه‌ای

این گونه شامل واکنش‌های خودجوش، پراکنده و مقطعی در برابر سیاست‌های شهری است؛ همچون اعتراضات محلی بدون سازمان‌دهی بلندمدت، تجمعات واکنشی، یا کمپین‌های محدود دیجیتال. این اشکال، اگرچه فاقد انسجام ساختاری‌اند، اما می‌توانند در صورت پیوند با اشکال شبکه‌ای از کنش، به بستری برای شکل‌گیری کنشگری ساختاریافته تبدیل شوند (Gerbaudo, 2012; Attoh, 2011). مثال‌هایی از این نوع، اعتراض‌های اهالی شیراز به تخریب باغ‌های شهری یا مقاومت ساکنان اطراف اراضی حاشیه‌ای در مشهد است (Manouchehri & Burns, 2021).

۲-۴-۳- کنشگری جمعی / سازمان یافته

این نوع، بالاترین ظرفیت دگرگونی ساختاری را داراست و شامل شوراهای محله‌ای واقعی، کمپین‌های پیگیرانه و تلاش‌های گروهی برای بازتملک فضا است. این اشکال کنش در تقابل مستقیم با نظم مسلط حکمرانی قرار می‌گیرند و معمولاً با مقاومت نهادی روبه‌رو می‌شوند. نمونه‌هایی مانند مقاومت شبکه‌ای ساکنان نایسر سندج در برابر جابجایی، یا شکل‌گیری کمپین‌های محله‌محور برای حفظ خانه‌های تاریخی در تهران، گویای چنین پتانسیلی‌اند (Ebrahimi et al., 2023; شارع‌پور و همکاران، ۱۳۹۴). جدول ۱، گونه‌شناسی تحلیلی جدول ۱. گونه‌شناسی کنشگری شهری در ایران بر اساس نسبت با قدرت و ظرفیت دگرگونی اجتماعی-فضایی

نوع کنشگری	ویژگی‌ها	نسبت با ساختار قدرت	ظرفیت دگرگونی اجتماعی-فضایی

بنیان دموکراسی رادیکال شهری تأکید دارند (Attoh, 2011). نمونه‌هایی چون کمپین‌های محلی در باغ‌خواری شیراز در میانه دهه ۹۰، یا مقاومت شبکه‌ای در برابر تخریب محله‌های تاریخی، گویای ظهور چنین اشکال کنشگری‌اند (Manouchehri & Burns, 2021).

در جمع‌بندی، این رویکردهای نظری، همان‌گونه که در تحلیل‌های طیبی (Tayyebi, 2013) و دیگر محققان ایرانی نیز تأکید شده، نشان می‌دهند که در بافت ایران، «حق به شهر» بیش از آن‌که در ساختارهای رسمی تحقق یابد، از طریق بازتملک‌های پراکنده، کنش‌های نمادین و مقاومت‌های روزمره در حال بازتعریف است. نکته کلیدی در به‌کارگیری این نظریه‌ها آن است که هرکدام از آن‌ها بخشی از واقعیت ایران را روشن می‌کنند، اما هیچ‌کدام به‌تنهایی قادر به توضیح همه‌جانبه وضعیت نیستند. ایران در قیاس با نمونه‌های جهانی، با دو ویژگی خاص مواجه است: نخست، تمرکزگرایی شدید نهادی و محدودیت نهادهای میانجی مستقل؛ و دوم، حضور پررنگ اشکال نمادین و فرهنگی مقاومت در برابر حذف. این ترکیب ویژه، چارچوب تلفیقی پژوهش حاضر را ضروری ساخته است

۲-۴-۴- گونه‌شناسی کنشگری شهری: چارچوب پیشنهادی

با اتکا به چارچوب نظری تلفیقی این پژوهش (شامل نظریه تولید اجتماعی فضا (Lefebvre, 1991)، تحلیل گفتمان انتقادی (Fairclough, 2003) و مفاهیم مکملی چون حق به شهر (Harvey, 2008)، حق به تفاوت (Marcuse, 2009) و عدالت فضایی (Soja, 2013). می‌توان گونه‌شناسی مفهومی دقیقی از اشکال کنشگری شهری در ایران ارائه داد. این گونه‌شناسی، پاسخی به وضعیت خاص کنش‌زدایی نهادی، تمرکزگرایی ساختاری و فقدان بسترهای رسمی مشارکت است که در نظام حکمرانی شهری ایران مشاهده می‌شود (Meshki- ni et al., 2022; Tayyebi, 2013). بر اساس تحلیل میدانی و مطالعات گفتمانی، سه گونه عمده از کنشگری شهری در بستر ایران قابل شناسایی است.

۲-۴-۱- کنشگری نمادین / ساختارمند

این نوع کنش شامل اشکال غیرمستقیم، فرهنگی و هنری از مقاومت در برابر نظم مسلط است. دیوارنویسی‌ها،

(۲۰۱۵، Wodak & Meyer؛ ۲۰۰۳؛ Fairclough).

۳-۱- چارچوب روش‌شناختی: هم‌افزایی نظریه تولید اجتماعی فضا و تحلیل گفتمان انتقادی

مدل تحلیل گفتمان فرکلاف شامل سه سطح مکمل است:

- ۱- تحلیل متن (واژگان، استعاره‌ها، نحو، کنش‌های زبانی)
- ۲- کنش گفتمانی (تولید، توزیع، مصرف و جریان گفتمان در بستر نهادی و رسانه‌ای)
- ۳- کنش اجتماعی (ساختارهای اجتماعی، قدرت، ایدئولوژی و مقاومت)

در این پژوهش، این مدل با نظریه «تولید اجتماعی فضا» از هنری لوفور ترکیب شده است تا سه‌گانه فضای ادراک‌شده، بازنمایی‌شده و زیسته به‌عنوان ابزار مفهومی برای تفسیر معنای فضاوند متون مورد استفاده قرار گیرد (Alejandro, 2021؛ Lefebvre, 1991). این تلفیق نظری، امکان تحلیل هم‌زمان از ساختار زبانی گفتمان‌ها، روابط قدرت در بازنمایی فضا و مقاومت‌های روزمره در سطح شهر را فراهم می‌کند.

۳-۲- داده‌ها و منابع تحلیلی

تحلیل گفتمان در این پژوهش مبتنی بر مجموعه‌ای متنوع از متون است که در سه سطح اصلی گردآوری شده‌اند:

۱- گفتمان دولتی: شامل اسناد راهبردی شهری، سخنرانی‌های رسمی، طرح‌های بازآفرینی، آیین‌نامه‌های مشارکتی و سایر متون رسمی از نهادهای دولتی طی بازه ۱۳۸۰ تا ۱۴۰۰.

۲- گفتمان رسانه‌ای: شامل یادداشت‌ها، سريژوهش‌ها، گزارش‌های تحلیلی در روزنامه‌ها و رسانه‌های دیجیتال که روایت‌های دولتی یا انتقادی از سیاست‌های فضایی ارائه می‌دهند.

۳- گفتمان عمومی: شامل بیانیه‌های کنشگران، محتوای شبکه‌های اجتماعی، شعارها و دیوارنویسی‌ها، تصاویر و ویدئوهای مستند مرتبط با مقاومت‌های شهری.

انتخاب داده‌ها به شیوه نمونه‌گیری نظری و هدفمند صورت

تغییر معنایی و گفتمانی تدریجی	خنثی‌سازی یا مصادره	کنش‌های فرهنگی، دیوارنویسی، آیین‌های محلی	نمادین/ ساختارمند
متوسط؛ وابسته به پیوند با شبکه‌ها	نادیده‌گیری یا سرکوب	واکنش‌های پراکنده، کمپین‌های مقطعی	بی‌برنامه/ شبکه‌ای
بالاترین ظرفیت برای تحقق حق به شهر	در تعارض با مستقیم با نظم موجود	شوراها، کمپین‌های هدف‌مند و پیگیر	جمعی/ سازمان‌یافته

این سه نوع کنش را در نسبت با قدرت و ظرفیت دگرگونی خلاصه می‌کند.

این گونه‌شناسی، محصول تلفیق نظریه‌های جهانی با واقعیت‌های زمینه‌ای ایران و تحلیل داده‌های نگارنده است. آنچه در این چارچوب برجسته می‌شود، این است که امکان ظهور کنشگری مؤثر نه در غیاب ساختار، بلکه در ایجاد فرم‌های شبکه‌ای، روایت‌محور و محله‌محور از مقاومت نهفته است. این گونه‌شناسی همچنین نشان می‌دهد که در ایران، شکاف میان گفتمان رسمی و عمومی نه تنها مانع شکل‌گیری کنشگری جمعی می‌شود، بلکه باعث می‌شود اشکال نمادین و بی‌برنامه بیش از سایر اشکال دیده شوند. در عین حال، تجربه‌های محدود اما مؤثر از کنشگری سازمان‌یافته (مانند ناپسر یا مقاومت‌های محلی در شیراز و تهران) گواهی است بر امکان‌پذیری گذار از مقاومت پراکنده به کنش هدفمند. بدین ترتیب، گونه‌شناسی پیشنهادی نه صرفاً یک ابزار توصیفی، بلکه تلاشی برای درک ظرفیت‌های بالقوه و محدودیت‌های کنشگری شهری در ایران است.

۳- روش پژوهش

تحلیل گفتمان کنشگری شهری در ایران، به‌ویژه در نسبت با مفهوم «حق به شهر»، مستلزم رویکردی چندلایه و میان‌رشته‌ای است که بتواند تعامل میان زبان، قدرت، فضا و مقاومت را تبیین کند. بر همین اساس، این پژوهش از رویکرد تحلیل گفتمان انتقادی با تأکید بر مدل سه‌بعدی نورمن فرکلاف بهره می‌گیرد؛ رویکردی که به‌ویژه برای تحلیل تضادهای گفتمانی میان دولت، رسانه و جامعه در بسترهای شهری کاربردی است

داده‌ها استخراج شدند. برای مثال واژگانی چون «اغتشاش»، «ساماندهی» یا «حق محله» که در متون پرتکرار بودند، به‌عنوان مقوله‌های جدید در طبقه‌بندی قرار گرفتند. این ترکیب قیاسی-استقرایی، مانع از تحمیل کامل نظریه بر داده‌ها شده و امکان بازتاب صداهای واقعی کنشگران محلی را فراهم کرده است.

۳-۵- تحلیل سه سطحی: زبانی، گفتمانی، اجتماعی

تحلیل داده‌ها در این پژوهش در سه سطح مکمل و درهم‌تنیده انجام شده است:

۱- تحلیل زبانی: بررسی دقیق ساختارهای واژگانی، اصطلاحات پرتکرار، استعاره‌ها، و نقش‌های کنشی در متون؛ هدف از این بخش، کشف بازنمایی‌های زبانی از «کنش»، «حق»، «شهر» و «مقاومت» است.

۲- تحلیل گفتمانی: مطالعه روابط بین‌متنی، تقابل‌ها، تضادهای گفتمانی (نظیر نظم/مقاومت، توسعه/تخریب، مشارکت/حذف)، و شیوه‌های مشروع‌سازی یا طرد فضا و کنشگری در سه سطح دولت، رسانه و جامعه.

۳- تحلیل اجتماعی: فهم رابطه میان متون و ساختارهای اجتماعی، سیاسی و اقتصادی ایران؛ به‌ویژه تحلیل گفتمان‌هایی که سیاست‌های شهری را به عنوان ابزار کنترل و بازتولید سلطه معرفی یا به چالش می‌کشند (Jørgensen & Van Dijk, 2001; Phillips, 2002).

این سه‌لایه تحلیل، پژوهش را قادر می‌سازد تا از سطح توصیف و طبقه‌بندی، به سطح تبیین فرآیندهای اجتماعی برسد و پیوند میان معنا، فضا و قدرت را در گفتمان‌های شهری ایران آشکار سازد. این سه سطح تحلیلی همچنین امکان ردیابی تغییرات معنایی در گذر زمان را فراهم کردند. برای نمونه، واژه «مشارکت» در متون دولتی اوایل دهه ۱۳۸۰ بیشتر در قالب اطلاع‌رسانی و آموزش به‌کار می‌رفت، اما در اسناد جدیدتر (دهه ۱۳۹۰) به‌عنوان ابزار مشروع‌سازی پروژه‌های بازآفرینی بازتعریف شده است. در مقابل، در گفتمان عمومی همین بازه، «مشارکت» اغلب به‌معنای کنش جمعی برای مقاومت در برابر جابه‌جایی یا تخریب فضاهای محلی به کار رفته است. این تغییر معنایی، خودگویی تعمیق شکاف گفتمانی میان دولت و جامعه است.

گرفته است؛ معیار اصلی انتخاب، ارتباط مستقیم با مفاهیم فضا، مقاومت، مشارکت و بازتملک بوده است. در مجموع، ۲۰۶ متن و سند در سه حوزه اصلی انتخاب و تحلیل شده‌اند: ۲۴ سند رسمی شامل برنامه‌های توسعه شهری، مصوبات شوراها، طرح‌های جامع و قوانین مرتبط (گفتمان دولتی)؛ ۱۵۳ متن از روزنامه‌های پرمخاطب، خبرگزاری‌های رسمی و رسانه‌های دیجیتال، همچنین مقالات علمی-پژوهشی مرتبط (گفتمان رسانه‌ای)؛ و ۲۹ مورد شامل بیانیه‌های محلی، روایت‌های شهری، تولیدات هنری، مشاهدات میدانی و اسناد تصویری چون عکس و ویدئو (گفتمان عمومی). این ترکیب داده‌ای، علاوه بر ایجاد امکان مقایسه‌ی میان بازنمایی رسمی، رسانه‌ای و مردمی از مفهوم «حق به شهر»، زمینه‌ای برای تحلیل چندلایه و ردیابی تضادهای معنایی در سه سطح نهادی، رسانه‌ای و اجتماعی فراهم می‌سازد.

۳-۳- بازه زمانی مطالعه

محدوده زمانی تحلیل، سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۴۰۰ را دربر می‌گیرد. این دوره با آغاز بازنگری و تدوین مجدد طرح‌های جامع شهری، سیاست‌های بازآفرینی، افزایش پروژه‌های کالایی‌سازی و در نهایت، شکل‌گیری اعتراضات شهری و کنش‌های مدنی همراه است. تنوع تحولات در این بازه، امکان تحلیل گفتمان‌ها در گذر زمان و پی‌گیری تغییرات معناشناختی را فراهم می‌سازد.

۳-۴- ابزارهای تحلیل: کدگذاری مدل فضایی لوفور در

مکس کیو دی ای

برای تحلیل داده‌ها، از نرم‌افزار مکس کیو دی ای جهت کدگذاری کیفی بهره گرفته شده است. فرآیند کدگذاری به‌صورت ترکیبی (قیاسی-استقرایی) انجام شده و محورهای همچون «شهر»، «مشارکت»، «فضای عمومی»، «امنیت»، «حق»، «نظم»، «پروژه»، «مقاومت» و «تملک» در آن استخراج شده‌اند. در کنار آن، سه‌گانه فضای لوفوری نیز به‌عنوان ابزار تحلیلی برای دسته‌بندی معنای فضایی در گفتمان‌ها مورد استفاده قرار گرفته است (Kuckartz, 2014). در فرآیند کدگذاری، علاوه بر کدهای قیاسی برآمده از نظریه (مانند فضای ادراک‌شده، بازنمایی‌شده، زیسته)، کدهای استقرایی نیز از دل

۳-۶- کفایت داده‌ها، روایی و پایایی پژوهش

برای اطمینان از کفایت داده‌ها، از منابع متنوع و چندلایه شامل اسناد سیاستی و قانونی (برای گفتمان دولتی)، رسانه‌های رسمی و شبکه‌های اجتماعی (برای گفتمان رسانه‌ای) و روایت‌ها، مصاحبه‌ها و مشاهدات میدانی (برای گفتمان عمومی) استفاده شد. گستره زمانی پژوهش (۱۳۸۰ تا ۱۴۰۰) و تنوع قلمروهای مورد مطالعه (کلان‌شهرهایی چون تهران، مشهد و اصفهان) نیز به غنای داده‌ها و کفایت آن‌ها برای تحلیل کمک کرده است. در زمینه روایی تحلیل، از روش تحلیل گفتمان انتقادی فرکلاف در سه سطح متنی، گفتمانی و اجتماعی استفاده شد که امکان بازنمایی چندبُعدی پدیده را فراهم می‌آورد. همچنین، کدگذاری داده‌ها در سه مرحله باز، محوری و انتخابی با استفاده از نرم‌افزار مکس کیودی‌ای انجام شد تا فرایند تحلیل به صورت شفاف و نظام‌مند پیش برود.

برای افزایش پایایی، چند راهبرد به کار گرفته شد: نخست، بخشی از داده‌ها و کدگذاری‌ها توسط همکار پژوهشی مرور و مقایسه شد تا از هم‌خوانی بین کدی اطمینان حاصل گردد. دوم، از مثلث‌سازی داده‌ها (استفاده از منابع و انواع متون متنوع) بهره گرفته شد. سوم، یافته‌ها با داده‌های ثانویه (مطالعات پیشین و گزارش‌های معتبر) مقایسه گردید تا سازگاری و هم‌پوشانی آن‌ها بررسی شود.

این اقدامات در مجموع موجب شد که اعتبار، روایی و پایایی پژوهش در سطح قابل قبولی تضمین شود و یافته‌ها از اتکای نظری و تجربی کافی برخوردار باشند.

۴- یافته‌ها و تحلیل گفتمان

تحلیل گفتمان، به‌مثابه روشی برای کاوش در سازوکارهای معناسازی و بازتولید قدرت در زبان، به ما این امکان را می‌دهد تا فراتر از توصیف پدیده‌های شهری، به فهم منطق‌های پنهان در بازنمایی فضا، شهروند و کنش اجتماعی دست یابیم. در این فصل، داده‌های گردآوری‌شده از سه میدان گفتمانی- سیاست‌گذاری رسمی (دولتی)، رسانه‌های جریان غالب و گفتارهای مردمی و بدیل بر اساس مدل سه‌لایه‌ای نورمن فرکلاف (سطوح متن، کنش گفتمانی و کنش اجتماعی) تحلیل شده‌اند. هدف، نه صرفاً بررسی واژگان و جملات، بلکه فهم شیوه‌هایی است که از خلال آن‌ها معنا، هویت و نظم فضایی

در ایران معاصر ساخته، تثبیت یا به چالش کشیده می‌شود. پژوهش نشان می‌دهد که هریک از این میدان‌های گفتمانی، فهم خاصی از مفهوم «حق به شهر»، «مشارکت» و «کنشگری» ارائه می‌دهند که نه تنها از نظر زبانی و نشانه‌شناختی با یکدیگر متفاوت‌اند، بلکه در سطوح عمیق‌تر، حامل منطق‌های ایدئولوژیکی متضادند. گفتمان رسمی با زبان تخصص‌محور، فنی و غیرشخصی، تلاش می‌کند فضا را به عرصه‌ای برای مدیریت و کنترل تقلیل دهد؛ در حالی که گفتمان رسانه‌ای، با برجسته‌سازی خطر، حاشیه و بحران، بازنمایی‌ای امنیتی و گسسته از مردم ارائه می‌دهد. در نقطه مقابل، گفتمان عمومی، با استفاده از زبان روزمره، استعاره‌های زیسته و روایت‌های محلی، فضا را به‌مثابه بستر تعلق، حافظه و کنش مقاومت بازتعریف می‌کند.

این بخش، با تفکیک تحلیل به سطوح واژگان، نحو، استعاره و تقابل‌های معنایی، تلاش دارد تا نشان دهد چگونه نزاع بر سر «حق به شهر» در ایران، نه صرفاً نزاعی فیزیکی یا قانونی، بلکه اساساً نزاعی زبانی و گفتمانی است؛ جایی که معنا، خود میدان مبارزه است. از این منظر، تحلیل گفتمان به ابزار نظری-روشی کلیدی برای درک شرایط تولید فضا و امکان کنشگری در بافت اقتدارگرایی شهری ایران بدل می‌شود.

۴-۱- گفتمان دولتی: حذف، سرکوب، تقلیل به نظم

گفتمان دولتی در ایران، در مواجهه با فضا، کنشگری، مشارکت و مفهوم «حق به شهر»، گفتمانی بشدت هژمونیک، کنترل‌گرا و نخبه‌محور است. تحلیل گفتمان اسناد رسمی، گزارش‌های وزارت راه و شهرسازی، طرح‌های بازآفرینی شهری و اظهارنظرات مقامات، نشان می‌دهد که نحوه بازنمایی مفاهیم مرتبط با کنشگری شهری در این گفتمان، تابع منطق انضباطی و تکنوکراتیک است که در آن، فضا به‌عنوان «موضوعی برای مدیریت و مهندسی» و نه میدان تضاد، کنش و معنا، تلقی می‌شود.

در متون گفتمان دولتی، کلیدواژه‌هایی چون «نظم»، «امنیت»، «توسعه»، «بازآفرینی»، «مقابله با تخلف»، «نوسازی»، «مدیریت شهری»، «مداخله ساختاری» بارها تکرار شده‌اند، در حالی که مفاهیمی چون «حق»، «مشارکت مؤثر»، «کنشگری از پایین»، «فضای عمومی»، «زیست‌پذیری»، «عدالت فضایی»

دموکراسی فضایی، حق شهروندی، کنش رادیکال و بازتملک پیوند دارد (Harvey, 2008). اما در اسناد رسمی ایران، مشارکت به مفاهیمی همچون «تسهیل‌گری»، «آگاهی‌رسانی»، «همراه‌سازی»، یا «همکاری داوطلبانه» فروکاسته شده است. برای نمونه، در یکی از آیین‌نامه‌های وزارت راه آمده است: «با به‌کارگیری تسهیل‌گران محلی، شهروندان در جریان برنامه‌ها قرار گرفته و با مجریان همکاری خواهند کرد.» (درگاه شرکت بازآفرینی شهری ایران، ۱۳۹۸). هرچند این رویکرد همچنان مشارکت را به سطحی ابزاری و یک‌سویه تقلیل می‌دهد، اما نمی‌توان نادیده گرفت که در قیاس با غیبت کامل مردم در دهه‌های پیشین، حضور تسهیل‌گران محلی نشانه نوعی حرکت مثبت به سوی بازشناسی نقش شهروندان است؛ حرکتی که اگرچه هنوز فاصله زیادی تا تحقق مشارکت واقعی دارد، ولی گامی میانی از «مشارکت صوری» به سمت «مشارکت معنادار» محسوب می‌شود. در این تعریف، مشارکت نه به معنای تصمیم‌سازی، بلکه به‌منزله اطلاع‌رسانی و اقتناع تعبیر شده است. ساکن، نه کنشگر، بلکه مخاطب منفعل برنامه است. از این‌رو می‌توان گفت مشارکت در گفتمان دولتی بیش از آنکه به‌مثابه حقی برای دگرگون‌سازی پروژه‌ها شناخته شود، ابزاری برای اجرای بهتر آن‌هاست. البته باید در نظر داشت که در شرایطی که بخش زیادی از ساکنان این محلات هنوز از خدمات پایه‌ای محروم‌اند و به‌دلیل محدودیت‌های اقتصادی، اجتماعی و سطح سواد، سقف مطالباتشان پایین‌تر ترسیم می‌شود، چنین رویکردی بخشی از واقعیت موجود را نیز بازتاب می‌دهد. بدین معنا، مشارکت صوری اگرچه فاصله زیادی با مفهوم مشارکت رادیکال و حق به شهر دارد، اما می‌تواند در کوتاه‌مدت گامی حداقلی برای پاسخ‌گویی به نیازهای اولیه و در بلندمدت زمینه‌ای برای ارتقای سطح انتظارات و گذار به مشارکت معنادار فراهم سازد.

۳-۱-۴- بازتملک فضا: ممنوع یا نامرئی

تحلیل متون دولتی همچنین نشان می‌دهد که ایده بازتملک فضا از سوی مردم، در گفتمان رسمی اساساً مشروعیت ندارد. در بهترین حالت، شهروندان به‌عنوان «مخاطبان سیاست» دیده می‌شوند، نه به‌عنوان تولیدکنندگان فضا. در نتیجه، مقاومت‌های محلی (اعم از کمپین‌های مردمی، دیوارنویسی‌ها،

یا حذف شده‌اند، یا با تغییر معنای بنیادین، تهی از محتوای رادیکال یا مشارکتی شده‌اند. برای مثال، در یکی از اسناد اجرایی بازآفرینی شهری تأکید شده است که «برنامه‌های بازآفرینی اجتماع‌محور به‌صورت یکپارچه و از پایین به بالا اجرا می‌شوند تا همه‌ی گروه‌های ذی‌نفع را در برگیرند»، که این رویه‌ای قابل تأمل نسبت به غیاب مشارکت و تأکید بر مداخلات یک‌جانبه در متون رسمی پیشین به شمار می‌آید (مهندسی مشاور هفت شهر آریا، ۱۳۹۸: ۴۳). در این گزاره، مشارکت اجتماعی به‌عنوان اصل مورد توجه قرار گرفته، هرچند در عمل همچنان نشانه‌هایی از تصمیم‌گیری بالا به پایین در سطح سیاست‌گذاری کلان به چشم می‌خورد.

۱-۱-۴- حذف کنشگر اجتماعی از دستور زبان رسمی

در سطح زبانی نیز ساختارهای نحوی متون دولتی، اغلب از نوع عبارات مجهول، بی‌فاعل یا با فاعل نهادی هستند. برای مثال به‌جای «ساکنان محله تصمیم گرفتند»، عباراتی مانند «تصمیم گرفته شد»، «پروژه اجرا شد» یا «برنامه به مرحله اجرا درآمد» مشاهده می‌شود؛ یعنی حذف سیستماتیک کنشگر اجتماعی و جایگزینی آن با سوژه‌ای نهادی، تکنیکی و غیرشخصی. همچنین تحلیل واژگانی نشان می‌دهد که مقاومت اجتماعی غالباً نه به‌عنوان «حق»، بلکه در قالب واژه‌هایی مانند «ممانعت»، «مشکل» یا «فقدان همکاری اجتماعی» تصویر می‌شود. نمونه‌ی طرح بازآفرینی نایسر سندج در سال ۱۳۹۷ روشن‌کننده است: در گزارش رسمی بر «مدرسه‌سازی، بهسازی معابر و احداث مراکز فرهنگی- ورزشی» تأکید شد (خبرگزاری ایرنا، ۱۳۹۷)، اموری که در ذات خود مثبت و مطالبه‌ی دیرینه‌ی ساکنان بوده است. با این حال، اعتراض‌ها نه به اصل خدمات، بلکه به پیامدهای جانبی مانند تخریب باغات، نبود مشارکت واقعی در تصمیم‌گیری و جابه‌جایی اجباری برخی خانوارها شکل گرفت. بنابراین، «حق اعتراض» در این زمینه به معنای مخالفت با خدمات عمومی نبود، بلکه تلاشی برای حفظ زیست‌پذیری محله و دفاع از شیوه‌های مشارکتی‌تر در اجرای پروژه‌ها بود.

۲-۱-۴- مشارکت: از کنش رادیکال به ابزار اقتناع

یکی از مفاهیم کلیدی که در گفتمان دولتی تحریف شده، مشارکت است. در ادبیات جهانی، مشارکت با مفاهیمی مانند

گشودگی ندارد، بلکه در صدد حذف یا بی‌اثرکردن آن است. در مجموع، گفتمان دولتی در ایران، نه‌تنها فضا را به «ابژه‌ای قابل مدیریت» بدل می‌سازد، بلکه سوژه‌ی شهری را نیز به «مخاطب منفعل برنامه‌ریزی» تقلیل می‌دهد. این گفتمان در تضاد کامل با نظریات انتقادی شهر مانند «حق به شهر» از نگاه لوفور (۱۹۹۱) و هاروی (۲۰۰۸) قرار دارد، که فضا را نه میدان مدیریت، بلکه عرصه کنش، مقاومت، تفاوت و بازتملک تعریف می‌کنند.

به‌طور کلی، گفتمان دولتی با حذف فاعل اجتماعی و تقلیل مفاهیمی چون مشارکت و مقاومت، عملاً زبان رسمی شهر را از امکان سیاست‌ورزی تهی می‌سازد. این امر، همان «سیاست‌زدایی نهادی» است که لوفور آن را به‌عنوان یکی از مهم‌ترین موانع تحقق حق به شهر معرفی می‌کند. نتیجه آن است که در سطح زبان و گفتمان، سوژه‌ی شهری به ابژه‌ای منفعل فروکاسته و فضا به کالایی تحت کنترل تکنوکراسی تبدیل می‌شود؛ وضعیتی که شکاف عمیقی با گفتمان عمومی دارد.

۴-۲- گفتمان رسانه‌ای: از امنیت‌گرایی تا سطحی‌سازی

در منظومه گفتمان‌های مؤثر بر بازنمایی فضای شهری در ایران، رسانه‌ها جایگاهی واسط میان دولت و جامعه دارند؛ با این حال، تحلیل متون رسانه‌ای نشان می‌دهد که در اغلب موارد، این واسطگی نه به معنای میانجی‌گری انتقادی، بلکه بازتولید معنایی گفتمان رسمی و در مواردی هم‌صدایی با سیاست‌های کنترلی بوده است. رسانه‌های رسمی (روزنامه همشهری، ۱۳۹۹؛ خبرگزاری ایرنا، ۱۴۰۴) و برخی رسانه‌های نیمه‌رسمی و خصوصی (خبرگزاری ایسنا، ۱۳۹۹) در ظاهر با زبان متفاوت، اما در عمق گفتمانی مشابه، کنشگری شهری را بازنمایی کرده‌اند.

۴-۲-۱- واژگان بحران‌ساز و فضای امنیتی‌شده

در بسیاری از گزارش‌های شهری، مقاومت‌های مدنی تنها به‌عنوان «اعتراضات موردی»، «واکنش‌های سطحی» یا «عملیات هیجانی» نشان داده می‌شوند، بدون آن که ریشه‌های اجتماعی یا هدف‌مند آن‌ها تحلیل شود. مثلاً در گزارشی از همشهری درباره تجمع ساکنان معترض به تخریب باغ‌های کن، توجه اصلی رسانه به «ایجاد ترافیک» و «ممانعت پلیس از ادامه

یا تجمعات اعتراضی) در اسناد رسمی یا حذف شده‌اند، یا با برچسب‌های تهدیدزا (امنیتی، هیجانی و واکنشی) نام‌گذاری شده‌اند. برای نمونه، در طرح ساماندهی رود دره فرحزاد که از سوی شهرداری تهران با هدف ایجاد فضاهای تفریحی، کنترل سیلاب و زیرساخت‌های گردشگری دنبال می‌شد، بخشی از باغات و فضاهای سبز محله در معرض تخریب قرار گرفت. ساکنان محلی با استناد به سابقه تاریخی باغ‌ها، نقش زیست‌محیطی آن‌ها در پایداری محله و نیز تهدید معیشت خانوارهایی که از این باغات ارتزاق می‌کردند، به پروژه اعتراض کردند. با این حال، در گزارش‌های رسمی تنها از «چالش‌هایی در مسیر اجرا» یاد شد و جلسات اعتراضی ساکنان تحت عنوان «مشارکت مردمی» بازنمایی گردید (خبرگزاری مهر، ۱۴۰۱؛ خبرگزاری آنا، ۱۴۰۳).

در عمل، بخشی از پروژه اجرا شد که پیامد آن کاهش پوشش سبز و تشدید نگرانی‌های زیست‌محیطی و اجتماعی بود؛ هرچند به‌واسطه فشارهای محلی و رسانه‌ای، بخش‌هایی از طرح نیز متوقف یا با تغییراتی محدود مواجه شد. به‌عنوان نمونه، خبرگزاری همشهری از آماده‌سازی فاز نخست پروژه در مهر ۱۴۰۳ خبر داد (روزنامه همشهری، ۱۴۰۳) و ایرنا نیز از ادامه طرح توسعه رود دره فرحزاد در خرداد ۱۴۰۴ گزارش داد (خبرگزاری ایرنا، ۱۴۰۴). این نمونه به‌خوبی نشان می‌دهد که در گفتمان رسمی، بازتملک و مقاومت اجتماعی نه به‌عنوان حق، بلکه صرفاً به‌عنوان مانع یا چالش فنی بازنمایی می‌شود.

در نتیجه تحلیل گفتمان دولتی نشان می‌دهد که فضا در این گفتمان نه قلمروی زیسته و سیاسی، بلکه «پروژه‌ای فنی» برای مهندسی و مدیریت از بالا تعریف می‌شود. در این گفتمان:

- ۱- کنشگری حذف یا سرکوب می‌شود؛
- ۲- مشارکت به اطلاع‌رسانی تقلیل می‌یابد؛
- ۳- مقاومت به بی‌نظمی نام‌گذاری می‌شود؛
- ۴- و حق به شهر، درون‌مانده‌ی ایدئولوژیک در گفتمان توسعه تلقی می‌گردد.

این گفتمان، برخلاف نظریات عدالت فضایی (Soja, 2013) و حق به شهر (Lefebvre, 1991; Harvey, 2008) شهر را نه برای شهروندان، بلکه برای توسعه‌دهندگان و نهادهای اقتدار تعریف می‌کند؛ و از همین رو، در برابر کنشگری اجتماعی، نه تنها

بام بازار صورت گرفته و شهرداری ناچار به توقف عملیات شده است (خبرگزاری ایسنا، ۱۳۹۷). علاوه بر این، در گزارش دیگری از همین خبرگزاری درباره تجمع اعتراضی به احداث مجتمع تجاری در فضای عمومی شیراز، شهروندان با تجمع مقابل شهرداری مخالفت خود را با پروژه اعلام کردند، اما روایت خبر بیش از هر چیز بر «غیرمجاز بودن تجمع» و «پایان سریع آن» تأکید داشت (خبرگزاری ایسنا، ۱۳۹۹).

این سه روایت، چه در قالب نادیده گرفتن ریشه‌های اجتماعی اعتراضات زیست‌محیطی، چه در تقلیل تخریب میراث شهری به یک تخلف اداری، و چه در فروکاستن کنشگری مدنی به یک «تجمع غیرمجاز»، نشان‌دهنده ضعف توجه به ابعاد مشارکتی و حق به شهر در روایت رسمی هستند.

۲-۳-۴ حذف فاعل انسانی و تکنیک‌های زبانی گم‌نام‌سازی

یکی از ویژگی‌های زبانی پرتکرار در رسانه‌ها، استفاده از ساختارهای نحوی مجهول و غیرفاعلی است. برای نمونه، به جای عبارات صریحی مانند «شهرداری تصمیم گرفت» یا «شورای شهر تصویب کرد»، معمولاً چنین بیان می‌شود: «تصمیم به اجرا گرفته شد»، «طرح در دستور کار قرار گرفت» یا «ضوابط ابلاغ شد». این تکنیک، همان‌طور که فرکلاف در سال ۱۹۹۵ اشاره می‌کند، ابزاری گفتمانی برای ناپیداسازی مسئولیت است و به شکلی نرم، قدرت نهادی را از پاسخ‌گویی و شفاف‌سازی معاف می‌سازد.

برای نمونه، در گزارش روزنامه همشهری درباره ابلاغ ضوابط طرح ساماندهی باغ‌های کن، چنین آمده است: «ضوابط طرح ساماندهی باغ‌های کن ابلاغ شد» (روزنامه همشهری، ۱۳۹۸). در این گزاره، نه مرجع تصمیم‌گیر مشخص شده، نه مسئولیت ابلاغ روشن است. همچنین در گزارشی دیگر از همین روزنامه، درباره آینده باغات غرب تهران، به این عبارت بسنده شده که «طرح باغات کن سرانجام به مرحله اجرا رسید» (روزنامه همشهری، ۱۳۹۹). در هر دو مورد، کنش نهادی به‌گونه‌ای بازنمایی شده که فاعل انسانی محو و تصمیمات در قالب رخدادهای بی‌فاعل و خودکار جلوه داده می‌شود. هرچند باید توجه داشت که بخشی از این شیوه روایت می‌تواند ناشی از ماهیت خبررسانی نیز باشد؛ زیرا مخاطب چنین رسانه‌هایی غالباً به دنبال اطلاع سریع از نتیجه طرح‌هاست، نه جزئیات

تجمع» بوده است، بی‌آن که به دغدغه‌های زیست‌محیطی یا اجتماعی آنان پرداخته شود (روزنامه همشهری، ۱۳۹۴). علاوه بر این، در گزارشی از ایسنا درباره ساخت‌وساز غیرقانونی بر بام بازار وکیل، روایت بیشتر حول توقف اداری پروژه‌هاست و نه پرداختن همزمان به مفهوم حق به فضا و ضرورت حفاظت از میراث شهری به‌مثابه حق عمومی. این تقلیل، نه تنها اعتراض‌ها را از ریشه‌های اجتماعی و تاریخی تهی می‌کند، بلکه امکان بازشناسی آسیب‌های وارده بر حقوق جمعی شهروندان را نیز محدود می‌سازد (خبرگزاری ایسنا، ۱۳۹۷). همچنین در گزارشی دیگر از ایسنا پیرامون طرح جابه‌جایی ترمینال جنوب تهران (طرح «کلید به کلید»)، در بسیاری از گزارش‌ها تأکید اصلی بر جنبه‌های رسمی و فنی طرح بوده است؛ هرچند باید افزود که برخی رسانه‌ها نیز به پیامدهای اجتماعی حضور ترمینال جنوب و ضرورت پاسخ‌گویی به نیازهای عمومی شهروندان پرداخته‌اند. با این حال، غلبه روایت‌های تکنوکراتیک باعث می‌شود سویه‌های مدنی و حق‌محور اعتراضات کمتر در کانون توجه قرار گیرد (خبرگزاری ایسنا، ۱۳۹۷). این سه الگو، از تقلیل اعتراض زیست‌محیطی به مشکل ترافیک، تا فروکاست اعتراض تاریخی به یک جنبه قانونی یا تکنیکی، تصویری از عدم توجه رسانه‌ها به مشارکت مدنی و حق به شهر را ارائه می‌کنند.

۲-۲-۴ سطحی‌سازی کنشگری و فقدان عمق تحلیلی

علاوه بر امنیت‌گرایی، یکی دیگر از ویژگی‌های گفتمان رسانه‌ای، سطحی‌سازی کنشگری شهری است. در بسیاری از گزارش‌ها، مقاومت‌های شهری صرفاً به عنوان «اعتراضات موردی»، «نارضایتی‌های محدود» یا «واکنش‌های هیجانی» تصویر می‌شوند، بدون آن‌که به ریشه‌های اجتماعی، فضایی، یا گفتمانی آن‌ها پرداخته شود.

برای مثال، در گزارشی از همشهری درباره تجمع ساکنان تهران در اعتراض به تخریب باغ‌های کن، تمرکز خبر نه بر دلایل زیست‌محیطی و اجتماعی معترضان، بلکه بر «ترافیک ایجاد شده» و «ممانعت پلیس از ادامه تجمع» قرار گرفته است (روزنامه همشهری، ۱۳۹۴). همچنین در گزارشی از ایسنا درباره ساخت‌وساز غیرمجاز بر فراز بازار وکیل شیراز آمده است که با وجود حساسیت‌های تاریخی و هویتی این مجموعه، اقداماتی نظیر احداث رستوران و تغییر کاربری بر روی

این، مهم‌ترین مانع برای امکان سیاست‌ورزی از پایین در میدان نمادین رسانه‌ای است.

در نتیجه، گفتمان رسانه‌ای در ایران نه صرفاً بازتاب‌دهنده سیاست‌های شهری، بلکه فعالانه در بازتولید و تثبیت آن‌ها نقش دارد. رسانه‌ها با امنیتی‌سازی و سطحی‌سازی کنشگری، نقش واسطه انتقادی خود را از دست داده و به ابزار اقناع و مدیریت افکار عمومی بدل شده‌اند. همین هم‌صدایی با دولت، موجب می‌شود که شکاف میان تجربه زیسته مردم و بازنمایی رسمی از شهر عمیق‌تر گردد.

۳-۴- گفتمان عمومی: از مقاومت پراکنده تا بازتمکک نمادین

برخلاف گفتمان‌های رسمی (دولتی و رسانه‌ای) که عمدتاً فضا را به‌مثابه پروژه‌ای برای مداخله یا ابژه‌ای برای مدیریت بازنمایی می‌کنند، در گفتمان عمومی، فضا در مقام «عرصه‌ای برای کنش، تفاوت و مقاومت» تعریف می‌شود. این گفتمان نه از طریق متون رسمی و برنامه‌ریزی‌شده، بلکه در دل تجربه زیسته، حافظه محلی، زبان غیررسمی و بدن‌های حاضر در فضا شکل می‌گیرد. در این سطح، مقاومت نه تنها ابزاری برای واکنش به حذف است، بلکه شکلی از «بازتمکک نمادین فضا» نیز محسوب می‌شود؛ مقاومتی که ریشه در روایت‌های زیسته و حافظه جمعی دارد.

۴-۳-۱- تنوع اشکال کنشگری شهری در گفتمان عمومی

تحلیل گفتمان عمومی در رساله نشان می‌دهد که کنشگری شهری در ایران به‌ویژه در دهه ۱۳۹۰، در قالب اشکال متنوعی از مقاومت بروز یافته است. این اشکال در بیشتر موارد فاقد سازمان رسمی و ساختار نهادی‌اند اما با تکیه بر حافظه محلی، احساس تعلق و انگیزه‌های دفاع از زیست‌پذیری محله شکل گرفته‌اند. مهم‌ترین گونه‌های کنشگری مردمی عبارت‌اند از:

- ۱- دیوارنویسی‌ها و گرافیتی‌های اعتراضی: در محلاتی مانند میدان سفید، نایسر سندنج، فرحزاد و هرنندی، شعارهایی نظیر «شهر برای همه»، «حق با ماست نه با نقشه‌ها»، یا «زمین‌مان را پس بدهید» بر دیوارها نوشته شده است. این گرافیتی‌ها به‌مثابه زبان بصری مقاومت، هم بازتاب خشم‌اند و هم تلاش برای بازپس‌گیری فضا در سطح نمادین.

فرآیند تصمیم‌گیری. به همین دلیل، خبر مخابره‌شده در این قالب، بیشتر بار معنایی مثبت و نتیجه‌محور دارد تا روایتی انتقادی از مسئولیت نهادی.

۴-۲-۴- تقابل با گفتمان مقاومت: تولید سوژه بی‌ثبات و بی‌هویت

تحلیل بینامتنی از محتوای رسانه‌ای نشان می‌دهد که مقاومت‌های مردمی در برابر پروژه‌های نوسازی، اغلب در قالب کنش‌هایی بی‌ثبات، پراکنده و غیرمنسجم تصویر شده‌اند. در هیچ‌یک از متون تحلیل‌شده، مقاومت به‌عنوان «حق به بازتمکک فضا»، یا «شکل مشروع از کنشگری سیاسی شهری» بازنمایی نشده است. در بهترین حالت، با اصطلاحاتی چون «صدای برخی اهالی»، «تجمع کوتاه»، یا «اعتراض‌های محدود» از آن‌ها یاد شده است. این نوع بازنمایی، به شکل‌گیری سوژه‌ی گفتمانی بی‌قدرت در فضای عمومی منجر می‌شود؛ سوژه‌ای که نه کنش دارد، نه حق و نه مشروعیت؛ بلکه همیشه در معرض «اصلاح»، «اقناع» یا «کنترل» است.

گفتمان رسانه‌ای در ایران، به‌ویژه در حوزه شهری، به‌جای ایفای نقش انتقادی و میانجی‌گری اجتماعی، بیشتر در خدمت بازتولید منطق دولت‌محور توسعه و امنیت عمل کرده است. این گفتمان با حذف یا تضعیف کنشگر اجتماعی و با استفاده از واژگان امنیتی، روایت‌های مردمی از فضا را یا نامرئی، یا هیجانی، یا نامشروع معرفی می‌کند. در چنین بستری، رسانه نه تنها فضا را بازنمایی نمی‌کند، بلکه فعالانه در فرآیند زدودن معانی جایگزین از فضا مشارکت دارد. از همین رو، تحلیل گفتمان رسانه‌ای یکی از کلیدی‌ترین ابزارها برای فهم نحوه تضعیف یا انسداد «حق به شهر» در سطح نمادین و افکار عمومی به‌شمار می‌رود.

در مجموع، گفتمان رسانه‌ای در ایران، بیش از آنکه بازتاب‌دهنده پیچیدگی‌های اجتماعی و فضایی کنشگری شهری باشد، به تثبیت منطق نظم، امنیت و توسعه بالا به پایین کمک کرده است. رسانه‌ها، با حذف واژگان رهایی‌بخش، ناپیداسازی فاعل اجتماعی و حذف معنای مقاومت، به بخشی از ماشین گفتمانی دولت بدل شده‌اند. در چنین ساختاری، حق به شهر نه در مقام یک گفتمان دموکراتیک، بلکه در قالب مداخله اضطراری، امنیتی و کنترل‌شده بازنمایی می‌شود؛ و

اغلب با «ما» آغاز می‌شوند: «ما اهالی محله خاک نمی‌گذاریم خانه‌هایمان تخریب شود»، «ما از فرحزاد جابه‌جا نمی‌شویم»، یا «ما باغ را نجات می‌دهیم». ساختارهای زبانی در این سطح، آکنده از استعاره‌های مقاومت، اشغال، زندگی و حق هستند. این زبان، هم زمانمند است (ارجاع به گذشته و آینده) و هم مکان‌مند (ارجاع به خیابان، باغ، خانه، میدان). این ویژگی‌ها گفتمان عمومی را به صورت ساختاری، در تضاد با گفتمان تکنوکراتیک، امنیت‌گرا و غیرشخصی رسمی قرار می‌دهند.

۴-۳-۴- چالش‌ها و محدودیت‌ها

با وجود ظرفیت‌های گفتمان عمومی برای بازتولک فضا و خلق اشکال بدیل سیاست‌ورزی، این گفتمان در بستر ایران با مجموعه‌ای از موانع ساختاری، نهادی و گفتمانی مواجه است که کنشگری شهری را شکننده و پرهزینه می‌سازند. نخست، فقدان پشتیبانی نهادی و تمرکزگرایی ساختاری باعث شده است که مسیرهای رسمی برای بیان مطالبات فضایی تقریباً مسدود باشد. تجربه فرحزاد تهران نمونه‌ای شاخص است که در آن ساکنان محلی، علی‌رغم اعتراض‌های مکرر و تلاش برای استفاده از نهادهای قانونی همچون شورای شهر، با انفعال یا همراهی نهادهای رسمی با سیاست‌های بالادستی مواجه شدند (صالحی کام‌مردخی و همکاران، ۱۴۰۱). در غیاب نهادهای میانجی قدرتمند، صدای محله‌ها یا به حاشیه رانده می‌شود یا با برجسب‌های امنیتی و اغتشاش‌گرانه سرکوب می‌شود.

از سوی دیگر، پراکندگی ساختاری و بی‌افقی راهبردی در میان کنشگران محلی، مانع از شکل‌گیری انسجام بلندمدت شده است. بسیاری از مقاومت‌های شهری، مانند کمپین‌های ضدباغ‌خواری در شیراز یا اعتراض‌های مقطعی در برابر پروژه نایسر سنندج، فاقد چارچوبی شبکه‌ای، پیوند بین‌محله‌ای یا پشتیبانی رسانه‌ای مؤثر بودند و از همین رو به سرعت یا سرکوب یا جذب در گفتمان رسمی شدند (Ebrahimi et al., 2023). این کنش‌ها اغلب واکنشی، کوتاه‌مدت و بدون حافظه نهادی‌اند، و به همین دلیل توان تأثیرگذاری ساختاری آن‌ها محدود می‌ماند.

از منظر گفتمانی نیز، نبود رسانه‌های مستقل و بازنمایی جهت‌دار فضاهای شهری در رسانه‌های رسمی، به یکی دیگر از موانع تحقق گفتمان مقاومت بدل شده است. داده‌های

۲- کمپین‌های محلی: نظیر کارزار «نجات باغ عبقری» در شمیران یا مخالفت با تخریب خانه‌های تاریخی در شیراز، که از طریق طومارهای آنلاین، تجمع‌های کوچک و انتشار بیانیه‌ها در شبکه‌های اجتماعی پیگیری شده‌اند. در این موارد، فضا نه کالایی برای سرمایه‌گذاری، بلکه حافظه‌ای زنده برای ساکنان تعریف شده است.

۳- کنش‌های روزمره و غیررسمی: مانند حفظ حضور مستمر در فضاهای عمومی تحت تهدید (پارک‌ها، حیاط‌های مشترک، معابر فرعی)، گفتگو در پاتوق‌های محلی، یا مقاومت غیرفعال در برابر جابه‌جایی. این کنش‌ها، اغلب در سکوت رخ می‌دهند اما واجد بارگفتمانی قوی هستند که فضا را از حالت ابژه مدیریتی خارج کرده و به عرصه زندگی روزمره بازمی‌گرداند

۴- خلق معنا از پایین: کنشگران مردمی، نه تنها در تولید فضا بلکه در معناپردازی آن نیز فعال‌اند. استفاده از شعر خیابانی، روایت‌گری محلی، تولید ویدئوهای اعتراضی و حتی گسترش اصطلاحاتی نظیر «حق به ماندن»، «محله ما» یا «زیست‌پذیری شهری» در ادبیات روزمره، نمونه‌هایی از تولید گفتمان بدیل هستند.

۴-۳-۲- بازتولک گفتمانی فضا از طریق زبان، بدن و حافظه

در گفتمان عمومی، بازتولک فضا صرفاً به معنای حضور فیزیکی یا اعتراض عینی نیست، بلکه فرآیندی معنایی است که با اتکا بر زبان، بدن، حافظه جمعی و شبکه‌های اجتماعی صورت می‌گیرد. مطابق با تحلیل نظری آتو (۲۰۱۱) و لوفور (۱۹۹۱)، این اشکال مقاومت، امکان ظهور «فضای زیسته» در برابر «فضای برنامه‌ریزی‌شده» را فراهم می‌کنند. از این منظر، تجمع یک‌باره ساکنان در برابر شهرداری، ایجاد پاتوق‌های محلی در برابر فضاهای تجاری، یا روایت‌گری پیرامون یک درخت، کوچه یا ساختمان قدیمی، همگی مصداق بازتولک‌اند؛ چراکه در آن‌ها، فضا به میدان معنا، تفاوت و خاطره بدل می‌شود.

۴-۳-۳- تحلیل زبانی و گفتمانی: از گفت‌وگو تا کنش

بر خلاف گفتمان رسانه‌ای که کنشگر را حذف یا تقلیل می‌دهد، در گفتمان عمومی، زبان فعال، شخصی، احساسی و مشارکتی است. فاعل انسانی مشخص است و روایت‌ها

فاقد پشتیبانی نهادی است، اما تنها عرصه‌ای است که هنوز امکان بازتملک فضا را از طریق زبان، بدن و حافظه جمعی فراهم می‌کند. این گفتمان، با وجود محدودیت‌های ساختاری، ظرفیت بالقوه‌ای برای ایجاد همبستگی‌های بین‌محلّه‌ای و پیوند با ادبیات جهانی حق به شهر دارد. بدین ترتیب، گفتمان عمومی را می‌توان هم میدان مقاومت و هم آزمایشگاهی برای نوآوری‌های سیاسی از پایین دانست.

۴-۴- تحلیل زبانی-ایدئولوژیک و تضادهای کلیدی

تحلیل گفتمان انتقادی، به‌ویژه در قالب مدل سه‌سطحی فرکلان، به ما امکان می‌دهد که زبان را نه صرفاً ابزار ارتباط، بلکه بستر تولید معنا، بازنمایی قدرت و ساختاردهی به سوژه‌ها و فضاها در نظر بگیریم. در بستر منازعات شهری ایران، زبان به‌عنوان عرصه‌ای تعیین‌کننده برای شکل‌گیری و تقابل ایدئولوژی‌ها عمل می‌کند؛ چرا که گفتمان، فضا را پیش از آنکه ساخته شود، معنا می‌کند.

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهند که گفتمان‌های سه‌گانه (دولتی، رسانه‌ای و عمومی) دارای منطق‌های زبانی متمایز و حتی متضادند. در گفتمان دولتی، زبان فنی، غیرشخصی و متخصص‌محور حاکم است. واژگان پرتکراری مانند «نوسازی»، «بازآفرینی»، «مداخلات موضعی» و «مدیریت یکپارچه» نه تنها بار مدیریتی و تکنوکراتیک دارند، بلکه نشان‌دهنده تقلیل فضا به یک مسئله فنی فاقد ابعاد اجتماعی یا تاریخی‌اند. این زبان با استفاده گسترده از ساختارهای نحوی مجهول مانند «مداخلات انجام شد»، «بازسازی صورت‌گرفت» و «طرح تصویب شد»، عملاً فاعل انسانی و کنشگر اجتماعی را حذف کرده و تصمیم‌گیری را به سطحی غیرشخصی و غیرپاسخ‌گو می‌کشاند.

در گفتمان رسانه‌ای واژگان بحران‌محور و امنیت‌گرا بر بازنمایی فضاهای شهری سیطره دارد. مناطقی که با مقاومت مردمی یا مطالبه‌گری شهری همراه‌اند، اغلب با برجسب‌هایی چون «کانون بحران»، «تجمع غیرقانونی»، یا «ناامنی اجتماعی» معرفی می‌شوند. این گفتمان، با بهره‌گیری از ساختارهای مشابه با گفتمان دولتی، نقش مکملی در نهادینه‌سازی حذف سوژه دارد و زبان را به ابزاری برای کنترل و حذف معناها تبدیل می‌کند.

در مقابل، گفتمان عمومی (که در شعارها، دیوارنویسی‌ها،

تحلیل‌شده در رساله نشان می‌دهند که در نمونه‌هایی چون اعتراض ساکنان محله خاک‌سفید، مفاهیمی مانند «حق به سکونت» یا «اعتراض محلی» به‌کلی از گفتار رسمی حذف یا با واژگان تقلیل‌گرایانه‌ای چون «اغتشاش»، «تخلّف ساختمانی» یا «مدیریت بحران» جایگزین شده‌اند. چنین حذف گفتمانی، نه‌تنها از بازشناسی مقاومت جلوگیری می‌کند، بلکه امکان شکل‌گیری همبستگی اجتماعی را نیز تضعیف می‌سازد.

با وجود این موانع، گفتمان عمومی همچنان میدانی کلیدی برای مقاومت از پایین و بازتملک فضا باقی مانده است. در این گفتمان، فضا نه یک «پروژه» برای مدیریت، بلکه بستری زنده برای کنش، تفاوت، حضور و حافظه است. مقاومت در این فضا به اشکال متنوعی بروز می‌کند: دیوارنویسی‌هایی با مضمون «ما اینجاییم چون حق‌مونه» در ناپسر، مستندسازی‌های مردمی در فرحزاد، کمپین‌های مجازی در دفاع از خانه‌های تاریخی و حتی اشکال خاموش‌تر مقاومت مانند سکوت، ماندن، یا چیدمان متفاوت فضا. این اشکال مقاومت، هرچند خرد، اما واجد بار نمادین‌اند و فضا را از انفعال به کنش بدل می‌کنند (Scott, 1990; Meshkini et al., 2022).

بر اساس تحلیل‌های انجام شده، این کنش‌ها نه صرفاً اعتراضی، بلکه بخشی از سیاست‌ورزی روزمره‌اند؛ سیاستی که در غیاب ساختارهای رسمی، بر بدن، زبان، حافظه و تجربه زیسته متکی است. در این معنا، مفاهیمی چون «حق به ماندن»، «حق به تفاوت» و «حق به حافظه»، همان‌گونه که در نظریات مارکوزه (۲۰۰۹) و سوجا (۲۰۱۰) نیز آمده، در دل کنش‌های مردمی ایران زنده مانده‌اند.

گفتمان عمومی، اگرچه پراکنده، غیرفرمال و فاقد پشتیبانی رسمی است، اما همچنان مهم‌ترین بستر برای ظهور سیاست فضایی از پایین در ایران است. این گفتمان، در تقابل با منطق دولتی، فضا را نه پروژه، بلکه حافظه، نه تهدید، بلکه خانه و نه کالایی، بلکه میدان مقاومت و معنا تعریف می‌کند. در دل این گفتمان است که مفاهیمی مانند «حق به ماندن»، «حق به تفاوت» و «حق به حافظه»، که از نظریات پیتر مارکوزه، سوجا و یورسل و آنو گرفته شده‌اند، حیات می‌یابند و در زندگی روزمره ایرانیان تجسد پیدا می‌کنند.

بنابراین، گفتمان عمومی هرچند شکننده، پراکنده و

خلاصه کرد.

تحلیل زبانی-ایدئولوژیک این پژوهش نشان می‌دهد که نبرد بر سر فضا، پیش از آنکه فیزیکی باشد، زبانی و معنایی است. دولت با بهره‌گیری از زبان فنی و واژگان کنترلی، در پی مدیریت معناساز؛ رسانه‌ها این حذف را بازتولید می‌کنند؛ اما گفتمان عمومی، با زبان ساده، نمادین و جمعی، تلاش می‌کند فضا را دوباره از آن ساکنان کند. بدین ترتیب، «حق به شهر» در ایران، پیش از آنکه در نهادها محقق شود، در زبان مردم، در دیوارنوشته‌ها، در بدن‌ها و در حافظه‌ی جمعی بازتعریف می‌شود.

۵- بحث و گفت‌وگو با ادبیات بین‌الملل

یافته‌های این پژوهش را می‌توان در چارچوب یک گفت‌وگوی انتقادی با ادبیات جهانی مطالعات شهری بازخوانی کرد. نظریه‌هایی همچون تولید اجتماعی فضا (Lefebvre, 1991)، بازتولید اجتماعی فضا (Harvey, 2008)، حق به تفاوت (Marcuse, 2009)، دموکراسی رادیکال (Attoh, 2011) و عدالت فضایی (Soja, 2013)، چارچوب‌های مهمی برای تحلیل کنشگری فضامحور فراهم می‌کنند. با این حال، تجربه ایران نشان می‌دهد که مفاهیم جهانی تنها به صورت محدود و اغلب نمادین مجال تحقق یافته‌اند و به دلیل ساختارهای اقتدارگرایانه و حذف نهادهای میانجی، در سطحی شکننده و پراکنده باقی مانده‌اند (Meshkini et al., 2022; Ebrahimi et al., 2023).

۵-۱- پیوند یافته‌ها با نظریه‌های جهانی: از فضا به کنش

مطابق دیدگاه لوفور، فضا محصول روابط اجتماعی و عرصه تضادهای سیاسی است (Lefebvre, 1991). یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهند که در ایران، فضا دقیقاً چنین کارکردی دارد: عرصه‌ای میان سه گفتمان متضاد؛ دولتی (اقتدارگرا)، رسانه‌ای (میانجی اما محافظه‌کار) و عمومی (زیسته و مقاوم). آنچه لوفور و هاروی از «بازتولید فضا» به عنوان یک حق جمعی و رادیکال یاد می‌کنند، در ایران عموماً به سطحی نمادین یا اعتراضی محدود باقی مانده است. کنش‌هایی مانند دیوارنویسی، تجمعات محلی یا کمپین‌های مجازی، نمونه‌هایی

روایت‌های محلی و اشکال مقاومت نمادین مشاهده می‌شود) زبان خاص خود را دارد. واژگان کلیدی‌ای چون «ما»، «حق به ماندن»، «خانه»، «محل» و «مقاومت» در این گفتمان، نه تنها بازتاب احساس تعلق و حافظه‌ی زیسته‌اند، بلکه حامل نوعی کنش‌گری معنایی‌اند که به بازتولید فضا از پایین می‌انجامد.

یکی از مهم‌ترین یافته‌های تحلیل نحوی، تمایز بنیادین بین گفتمان رسمی و عمومی است. در حالی که گفتمان رسمی از جملات مجهول و منفعل استفاده می‌کند تا فاعل اجتماعی را پنهان کند، گفتمان عمومی از جملات معلوم، با فاعل جمعی اول شخص («ما خانه‌مان را ترک نمی‌کنیم»، «ما اینجاییم چون حق‌مونه») بهره می‌برد. این تمایز نحوی، بر ماهیت دموکراتیک و مشارکتی گفتمان عمومی دلالت دارد و با آنچه فرکلاف «کنش‌گفتمانی در تولید ایدئولوژی» می‌نامد، هم‌راستاست.

تحلیل استعاری نیز تضاد معنایی عمیقی را آشکار می‌سازد. در گفتمان رسمی، فضا با استعاره‌هایی چون «مسئله»، «منطقه بحران‌زا»، یا «بافت فرسوده» تعریف می‌شود. استعاره‌هایی که فضا را تهدیدآمیز و نیازمند مداخله بالا به پایین معرفی می‌کنند. در مقابل، در گفتمان عمومی، استعاره‌هایی از خانه، بدن و طبیعت استفاده می‌شود («محل نفس می‌کشد»، «خانه‌ام را پس می‌گیرم»، «باغ را زنده نگه داریم») که فضا را موجودی زنده، دارای حافظه و نیازمند مراقبت بازنمایی می‌کنند.

تحلیل تطبیقی سه گفتمان نشان می‌دهد (جدول ۲) که نزاع اصلی نه بر سر اجرای پروژه‌ها، بلکه بر سر «معنابخشی به فضا» است. هر گفتمان کوشیده است معنای خاص خود را تثبیت کند: دولت از طریق زبان تکنیکی و کنترل‌گرا، رسانه از طریق امنیتی‌سازی و سطحی‌سازی و مردم از طریق زبان زیسته و حافظه‌محور. این تضادهای معنایی را می‌توان در جدول زیر

جدول ۲. تقابل‌های گفتمانی در بازنمایی فضا، سوژه و کنشگری شهری در ایران

دوگانه گفتمانی	گفتمان عمومی	گفتمان رسمی
پروژه / مقاومت	بازتولید	بازآفرینی
کنترل / کنش	حق و حضور	نظم و امنیت
کنش بی‌فاعل / کنش از پایین	فاعل اول شخص جمعی (ما)	حذف فاعل اجتماعی
تکنیک / حافظه	فضا به مثابه زیست‌جهان اجتماعی	فضا به مثابه کالای مدیریتی

می‌دهد که عوامل زمینه‌ای مانند شفافیت نهادی، آزادی کنش جمعی و وجود شبکه‌های شهری افقی نقش تعیین‌کننده‌ای در امکان‌پذیری مقاومت مؤثر دارند.

۵-۲- ویژگی منحصر به فرد ایران: تمرکزگرایی ساختاری و حذف نهادهای میانجی

کنشگری شهری در ایران نه به دلیل ضعف فرهنگی یا بی‌میلی مردم، بلکه به واسطه ساختار سیاسی و نهادی تمرکزگرا و اقتدارگرا محدود مانده است. شوراها، شهرداری‌ها، شوراهای محلی و نهادهای میانجی (انجمن‌ها، اتحادیه‌ها، رسانه‌های مستقل) یا غایبند یا بی‌اثر شده‌اند (رضایی کوچی، ۱۳۹۸؛ حبیب‌نژاد و خسروی، ۱۴۰۱). این وضعیت یک «انسداد مضاعف» ایجاد کرده است: انسداد نهادی و انسداد گفتگویی (Lefebvre, 2003; Soja, 1991). نمونه‌هایی چون طرح بازآفرینی شهری در محله فرحزاد تهران یا پروژه نایسر سندج نشان می‌دهند که سیاست‌های فضایی به جای گفت‌وگوی مشارکتی، مبتنی بر انضباط فضایی و بازتوزیع کنترل جمعیتی بوده‌اند (صالحی کامردخی و همکاران، ۱۴۰۱؛ محمدی و همکاران، ۱۳۹۶).

۵-۳- زمینه‌های بالقوه برای گذار به کنشگری ساختاریافته

یافته‌ها نشان می‌دهند که هنوز نشانه‌هایی از امکان بازآرایی وجود دارد:

۱- رسانه‌های اجتماعی و پلتفرم‌های دیجیتال محلی: کمپین‌های شهری در شبکه‌های اجتماعی همچون اینستاگرام و تلگرام به تولید روایت‌های جایگزین و بسیج حمایت برای حفاظت از فضاهای عمومی منجر شده‌اند (Gerbaudo, 2012).

۲- تجربه‌های زیسته و حافظه محله‌ای: انسجام اجتماعی و تاریخچه محلات، ظرفیت مقاومت را افزایش می‌دهند (Meshkini et al., 2022).

۳- گسترش گفتگومان عدالت فضایی در بدنه دانشگاهی و تخصصی: رشد نظریه‌های «حق به شهر» و «عدالت فضایی» در میان دانشجویان و کارشناسان می‌تواند به تغییر زبان تخصصی و نفوذ در ساختارهای رسمی منجر شود (Manouchehri & Burns, 2021).

از بازتملک نمادین اندک که نشان‌دهنده «مطالبه حق» هستند، اما به دلیل فقدان حمایت نهادی و شبکه‌ای، امکان تبدیل شدن به مقاومت پایدار و ساختاری را نیافته‌اند (Harvey, 2008; Scott, 1990).

از این منظر، «حق به تفاوت» مارکوزه در ایران عمدتاً در قالب دفاع از باغات محلی، خانه‌های تاریخی یا محله‌های زیسته نمود یافته است، اما این مقاومت‌های هویتی نیز به دلیل سرکوب و پراکندگی، ظرفیت گسترش ساختاری پیدا نکرده‌اند (Marcuse, 2009). همچنین، عدالت فضایی در معنای سوجایی، گرچه در زبان و حافظه جمعی مردم (مثلاً شعار «محله ما» یا «حق به ماندن») حضور دارد، اما در سیاست‌گذاری رسمی عملاً غایب است (Soja, 2013).

پورسل و آتو بر دموکراسی رادیکال و مشارکت مستقیم در فرآیند تولید فضا تأکید دارند (Attoh, 2011). در زمینه ایران، این ایده تنها در برخی حرکت‌های محلی مانند کمپین‌های زیست‌محیطی یا دفاع از فضای عمومی قابل مشاهده است، اما هنوز نتوانسته به شبکه‌ای ساختاری و تأثیرگذار تبدیل شود.

۵-۱-۱- گشودن افق‌های تطبیقی: ایران و جنوب جهانی

مطالعات تطبیقی با ترکیه، برزیل و هند نشان می‌دهند که تجربه ایران واجد تفاوت‌های بنیادین است (Caldei- ra, 2000; Roy, 2009). در ترکیه، اعتراضات گزی پارک در سال ۲۰۱۳ نشان داد که مقاومت شهری می‌تواند گفتگومان رسمی را برای مدتی به چالش بکشد (Kuymulu, 2013).

در برزیل، جنبش‌های حق به مسکن با اشغال زمین‌های رهاشده، نهادسازی اجتماعی و مقاومت ساختاریافته در برابر نظم سرمایه‌دارانه ایجاد کردند (Holston, 2021; Caldeira, 2000). در هند، کنشگری فمینیستی و عدالت فضایی باعث بازنگری در معنا و استفاده از فضاهای عمومی شد (Ghertner, 2011; Baviskar, 2018).

در ایران، هرچند اشکال مقاومت مشابهی (دیوارنویسی، کمپین‌های محلی، مقاومت در برابر تخریب) دیده می‌شود، اما به دلیل تمرکزگرایی نهادی، سرکوب امنیتی، فقدان رسانه‌های مستقل و غیاب نهادهای واسطه، این مقاومت‌ها عمدتاً پراکنده، کوتاه‌مدت و فاقد تداوم بوده‌اند (Meshkini et al., 2022; Ebrahimi et al., 2023). تحلیل تطبیقی نشان

مشارکت در فضای شهری ایران است. بازنمایی مفاهیم کلیدی مانند «مشارکت»، «حق به شهر» و «فضای عمومی» در گفتمان‌های رسمی و رسانه‌ای به گونه‌ای صورت می‌گیرد که این مفاهیم یا نادیده گرفته می‌شوند یا تقلیل می‌یابند. در مقابل، درگفتمان عمومی و زیسته، این مفاهیم به شکل مقاومت‌های پراکنده اما معنادار ظاهر می‌شوند. بنابراین، تقویت گفتمان مشارکت‌محور (چه در سطح سیاست‌گذاری و چه در سطح تولید معنا) برای بازتعریف رابطه شهروندان با فضای شهری ضروری است (Attoh, 2011; Marcuse, 2009).

۶-۲- پیشنهاد برای بازاندیشی در سیاست‌گذاری شهری در ایران: عبور از نگاه تکنوکراتیک به رویکرد مشارکتی

نظام سیاست‌گذاری شهری در ایران عمدتاً متکی بر منطق‌های تکنوکراتیک و بالا به پایین است. پروژه‌های نوسازی، بازآفرینی و طرح‌های کلان، فضای شهری را بازتولید می‌کنند اما نه تنها مشارکت واقعی شهروندان را حذف می‌کنند، بلکه نابرابری فضایی و حذف گروه‌های حاشیه‌ای را تشدید می‌کنند (Meshkini et al., 2022؛ شارع‌پور و همکاران، ۱۳۹۴). پیشنهاد اصلی پژوهش آن است که سیاست‌گذاری شهری باید از رویکرد تکنوکراتیک به سوی رویکرد مشارکتی، دموکراتیک و مبتنی بر بازتولید فضا توسط ساکنان تغییر یابد. تنها در این صورت است که می‌توان به تحقق مفهومی چون «حق به شهر» نزدیک شد.

۶-۳- اهمیت بازشناسی کنش‌های به‌ظاهر پراکنده به مثابه کنش‌های معنادار در برابر نظم مسلط

بسیاری از اشکال کنشگری شهری در ایران در ظاهر بی‌ساختار، غیررسمی و فردی به نظر می‌رسند. تحلیل گفتمانی نشان می‌دهد که این کنش‌ها حامل معانی سیاسی، فضایی و ایدئولوژیکی هستند و در تقابل با نظم مسلط حکمرانی شهری شکل می‌گیرند. بازشناسی این اشکال کنش به‌عنوان ابزارهای مقاومت و بازتولید فضا می‌تواند زمینه‌ساز سیاست‌گذاری‌هایی باشد که به جای سرکوب، به گفت‌وگو و تعامل با این صداها توجه کنند (Soja, 2003; Kuymulu, 2013).

۴- تولید گفتمان‌های مقاومت از پایین: دیوارنویسی، حضور فیزیکی فعالان محلی و گفتار خیابانی، نشانه‌هایی از سیاست روزمره و بازتفسیر فضا هستند (Le-Scott, 1990; febvre, 1991; Soja, 2003).

در مجموع، این ظرفیت‌ها (اگرچه هنوز پراکنده و شکننده‌اند) امکان‌گذار به کنشگری شهری شبکه‌ای، غیرمتمرکز و محلی‌محور را فراهم می‌کنند. کنشگری در ایران را باید به‌مثابه بازتعریف مفاهیم «حق به شهر» در غیاب ساختارهای رسمی تحلیل کرد، جایی که زبان، حافظه، بدن و دیوار نقش واسط در تولید گفتمان مقاومت دارند.

۶- نتیجه‌گیری

این پژوهش با بهره‌گیری از چارچوب نظری لوفور و فرکلان نشان داد که کنشگری شهری در ایران نه در قالب یک مسیر خطی و نهادی، بلکه در بستری چندلایه، پراکنده و منازعه‌آمیز شکل می‌گیرد. تحلیل گفتمان‌ها آشکار ساخت که:

- گفتمان دولتی با زبان فنی و تکنوکراتیک، کنشگر اجتماعی را حذف کرده و مشارکت را به سطح اطلاع‌رسانی تقلیل می‌دهد؛
- گفتمان رسانه‌ای با زبان امنیتی و بحران‌محور، مقاومت‌ها را هیجانی یا تهدیدزا بازنمایی می‌کند؛
- گفتمان عمومی با زبان جمعی، حافظه‌محور و زیسته، فضا را به عرصه حضور و مقاومت بازتعریف می‌کند.

پرسش اصلی پژوهش این بود که آیا کنشگری شهری در ایران صرفاً به شکل مقاومت‌های پراکنده و واکنشی بروز می‌کند یا ظرفیت سازمان‌یابی هدفمند نیز دارد. یافته‌ها نشان دادند که اگرچه اکثریت کنش‌ها در سطوح نمادین یا شبکه‌ای باقی می‌مانند، اما ظرفیت بالقوه برای گذار به اشکال جمعی و سازمان‌یافته وجود دارد. گونه‌شناسی سه‌گانه این پژوهش (نمادین، بی‌برنامه و جمعی) گامی است برای شناسایی این طیف و فهم امکان‌مندی‌های آن

۶-۱- تأکید بر ضرورت تقویت گفتمان مشارکت‌محور یکی از نتایج کلیدی پژوهش، ضعف شدید گفتمان

۶-۴- جمع‌بندی نهایی

۷-۲- مطالعه تأثیر سیاست‌های کلان اقتصادی بر نوع و شکل کنشگری شهری

کنشگری شهری را نمی‌توان بدون توجه به زمینه‌های کلان اقتصادی تحلیل کرد. بسیاری از مقاومت‌ها یا بازتملک‌های فضایی در واکنش به سیاست‌های اقتصادی نولیبرال، ریاضتی یا انقباضی شکل می‌گیرند. پژوهش‌های آتی می‌توانند رابطه میان سیاست‌های بودجه‌ای دولت، خصوصی‌سازی فضاهای عمومی و الگوهای نوسازی شهری با اشکال مختلف کنشگری شهری را بررسی کنند. چنین مطالعاتی می‌توانند نشان دهند که چگونه منطق‌های اقتصادی کلان به بازتولید نابرابری، سرکوب مشارکت محلی و محدود شدن ظرفیت کنشگری جمعی در سطح خرد منجر می‌شوند (Harvey, 2012; Caldeira, 2000; Smith, 2008).

۸- حامیان مالی

مقاله حامی مالی و معنوی نداشته است.

۹- مشارکت نویسندگان

نویسندگان به اندازه یکسان در مفهوم سازی و نگارش مقاله سهمیم هستند. همه نویسندگان محتوای مقاله ارسالی برای داوری را تایید کردند و در مورد تمام جنبه‌های کار توافق دارند.

۱۰- عدم تعارض منافع

«نویسندگان اعلام می‌دارند که در انجام این پژوهش هیچ‌گونه تعارض منافی برای ایشان وجود نداشته است.»

۱۱- قدردانی

ما از همه افراد برای مشاوره علمی در این مقاله سپاس‌گزاریم.

۱۲- پی‌نوشت‌ها

¹ Lefebvre

² Harvey

³ Marcuse

⁴ Soja

بدر نتیجه، «حق به شهر» در ایران بیش از آنکه در اسناد رسمی و نهادهای برنامه‌ریزی تحقق یابد، در زبان و کنش‌های روزمره مردم زنده است: در دیوارنوشته‌ها، کمپین‌های محلی، مقاومت‌های خاموش در برابر جابه‌جایی و روایت‌های حافظه‌محور محله‌ای. این پژوهش نشان می‌دهد که نبرد بر سر فضا پیش از آنکه کالبدی باشد، زبانی و گفتمانی است. عبور از منطق تکنوکراتیک، به رسمیت شناختن کنش‌های زیسته و تقویت شوراهای محلی و رسانه‌های مستقل، مسیر گذار از مقاومت‌های پراکنده به کنشگری جمعی و سازمان‌یافته را هموار می‌کند و گامی واقعی در تحقق «حق به شهر» در ایران است.

۷- پیشنهاد برای پژوهش‌های آتی

پژوهش حاضر با تمرکز بر تحلیل گفتمان «حق به شهر» و کنشگری شهری در ایران، تصویری چندلایه از بازنمایی، مقاومت و سیاست‌گذاری فضایی ارائه داد. با این حال، برای تعمیق و توسعه دامنه مطالعات در این حوزه، مسیرهای تحقیقاتی متعددی پیش‌رو قرار دارند. در ادامه، دو محور کلیدی برای پژوهش‌های آینده ارائه می‌شود.

۷-۱- مطالعه شبکه‌ای تر کنشگری شهری در پلتفرم‌های دیجیتال

با گسترش فزاینده ابزارهای ارتباطی و شبکه‌های اجتماعی، اشکال جدیدی از کنشگری شهری در حال ظهور است که از مرزهای فیزیکی فراتر رفته و در بسترهای مجازی شکل می‌گیرد. تحلیل این فضاها در پلتفرم‌های دیجیتال (از کمپین‌های محله‌محور گرفته تا تولید هشتگ‌های مقاومتی و روایت‌های بصری از فضا) می‌تواند فهم ما از «فضای زیسته دیجیتال» و نحوه سازمان‌یابی کنش جمعی را گسترش دهد. پژوهش‌های آینده می‌توانند با بهره‌گیری از روش‌هایی مانند تحلیل شبکه‌های اجتماعی، قوم‌نگاری دیجیتال و تحلیل گفتمان چندرسانه‌ای، ابعاد نوین کنشگری شهری را شناسایی کنند و نقش فضای مجازی در بازتملک نمادین و سازمان‌یابی شبکه‌ای را روشن سازند (baudo, 2012; Tufekci, 2017).

۱۰- روزنامه همشهری. (۱۳۹۴). *اعتراض به تخریب باغ‌های کن؛ ساکنان مقابل شهرداری منطقه ۵ تجمع کردند* [اخبار]. بازیابی شده در ۱۰ مرداد ۱۴۰۴ از <https://www.hamshahri-online.ir/news/313028>

۱۱- روزنامه همشهری. (۱۳۹۸). *ضوابط طرح ساماندهی باغ‌های کن/بلاغ شد* [اخبار]. بازیابی شده در ۱۸ تیر ۱۴۰۴ از <https://newspaper.hamshahrionline.ir/id/64859>

۱۲- روزنامه همشهری. (۱۳۹۹). *سرانجام طرح باغات غرب تهران؛ کن بزرگ‌ترین عرصه تفرجگاهی پایتخت می‌شود* [اخبار]. بازیابی شده در ۲۹ خرداد ۱۴۰۴ از <https://www.hamshahri-online.ir/news/522899>

۱۳- روزنامه همشهری. (۱۴۰۳). *فاز بیک رود دره فرحزاد آماده افتتاح شد* [اخبار]. بازیابی شده در ۱۵ مرداد ۱۴۰۴ از <https://www.hamshahrionline.ir/news/891020>

۱۴- شارع‌پور، محمود؛ رفعت‌جاه، مریم و رهبری، لادن. (۱۳۹۴). *جایگاه شهروندان تهرانی در نردبان آرستاین: بررسی جنسیتی بُعد مشارکتی حق به شهر. رفاه اجتماعی، ۱۵(۵۷)، ۱۷۷-۲۰۳*. <http://refahj.uswr.ac.ir/article-1-2159-fa.html>

۱۵- صالحی کمامردخی، سیدکمیل؛ مظفری، فردین؛ شفیع‌ی حق‌شناس، معین و سلطانی تهرانی، مهرناز. (۱۴۰۱). *واکاوی و ارائه راهبردهای کیفیت محیطی سکونتگاه‌های پیراشهری مبتنی بر مشارکت محوری (مورد: محله فرحزاد). مجله توسعه فضاهای پیراشهری، ۱(۷)، ۲۰۱-۲۲۰*. https://www.jpustd.ir/article_150640.html

۱۶- عظیمی، میترا و ابراهیمی، مریم. (۱۳۹۹). *موانع بازیبوند اجتماعی کولی‌های محله هرندی تهران. بررسی مسائل اجتماعی ایران، ۱(۱)۱۰، ۱۹۵-۲۱۶*. https://ijsp.ut.ac.ir/article_76173.html

۱۷- کامیاراد، ساناز؛ هداوند، مهدی و کامیاراد، صفرعلی. (۱۴۰۰). *حق بر شهر. پژوهش حقوق عمومی، ۲۲(۷۰)، ۲۵۰-۲۸۲*. <https://doi.org/10.22054/qjpl.2020.43300.2175>

۱۸- محمدی، اکبر؛ آشوری، کسری و رباطی، محمدشیر. (۱۳۹۶). *تبیین و ارزیابی مولفه‌های تاب‌آوری نهادی و اجتماعی در سکونتگاه‌های خودانگیخته شهری؛ مطالعه موردی: ناحیه منفصل شهری ناپسر؛ سندج. مطالعات شهری، ۶(۲۲)، ۷۵-۸۸*. https://urbstudies.uok.ac.ir/article_47827.html

⁵Smith

⁶Purcell

⁷Attoh

⁸MAXQDA

۱۳- منابع

۱- حبیب‌نژاد، سیداحمد و خسروی، احمد. (۱۴۰۱). *حق به شهر و امکان شناسایی آن در نظام حقوقی ایران. فصلنامه مطالعات حقوق عمومی دانشگاه تهران، ۱(۱)۵۲، ۱۶۳-۱۸۳*. <https://doi.org/10.22059/jplsq.2019.270256.1865>

۲- خبرگزاری ایرنا. (۱۳۹۷). *۱۱ طرح بازآفرینی شهری در محلات سندج اجرا می‌شود* [اخبار]. بازیابی شده در ۴ خرداد ۱۴۰۴ از <https://www.irna.ir/news/82971960>

۳- خبرگزاری ایرنا. (۱۴۰۴). *طرح توسعه رود دره فرحزاد پایتخت اجرایی می‌شود* [اخبار]. بازیابی شده در ۰۲ خرداد ۱۴۰۴ از <https://www.irna.ir/news/85843279>

۴- خبرگزاری ایسنا. (۱۳۹۷). *دامنه‌ی ساخت و ساز به سقف بازار وکیل هم رسید* [اخبار]. بازیابی شده در ۱۲ مرداد ۱۴۰۴ از <https://www.isna.ir/news/fars-52144>

۵- خبرگزاری ایسنا. (۱۳۹۹). *اعتراض به احداث مجتمع تجاری در فضای عمومی شیراز* [اخبار]. بازیابی شده در ۲۲ مرداد ۱۴۰۴ از <https://www.isna.ir/news/99092216804>

۶- خبرگزاری آنا. (۱۴۰۳). *حل مشکلات ۱۲ ساله تملکات ملکی پروژه رود-دره فرحزاد* [اخبار]. بازیابی شده در ۱۹ مرداد ۱۴۰۴ از <https://ana.ir/fa/news/905496>

۷- خبرگزاری مهر. (۱۴۰۱). *جلسه رفع مشکلات ساماندهی رود دره فرحزاد برگزار شد* [اخبار]. بازیابی شده در ۱۹ مرداد ۱۴۰۴ از <https://www.mehrnews.com/news/5559798>

۸- درگاه شرکت بازآفرینی شهری ایران. (۱۳۹۸). *سند ملی راهبردی احیاء، بهسازی و نوسازی بافت‌های فرسوده و ناکارآمد شهری (مصوب ۱۳۹۳)* [اخبار]. بازیابی شده در ۱۳ مرداد ۱۴۰۴ از <https://udrc.ir>

۹- رضایی کوچی، محمود. (۱۳۹۸). *بررسی نقش مشارکت شهروندان در افزایش موفقیت مدیریت شهری مورد: کلانشهر شیراز. فصلنامه علمی و پژوهشی پژوهش و برنامه ریزی شهری، ۱۰(۳۸)، ۵۱-۶۲*. https://jupm.marvdasht.iau.ir/article_cle_3712.html

۱۹- مهندسین مشاور هفت شهر آریا. (۱۳۹۸). *شیوه‌نامه مطالعات و تهیه طرح بهسازی و نوسازی محدوده‌ها و محلات بازآفرینی شهری*. وزارت راه و شهرسازی، شرکت بازآفرینی شهری ایران.

References

- 1- Alejandro, A. (2021). Reflexive discourse analysis: A Methodology for the Practice of Reflexivity. *European Journal of International Relations*, 27(1), 150-174. <https://doi.org/10.1177/1354066120969789>
- 2- ANA News Agency. (2024). *Resolving 12-Year Property Ownership Problems of Farahzad Valley Project*. ANA News Agency [News]. Retrieved August 10, 2025, from <https://ana.ir/fa/news/905496> [In Persian]
- 3- Attoh, K. A. (2011). What Kind of Right is the Right to the City?. *Progress in Human Geography*, 35(5), 669–685. DOI:10.1177/0309132510394706
- 4- Azimi, M. & Ebrahimi, M. (2019). Barriers to Social Inclusion of the Gypsies of Tehran's Harandi Neighborhood. *Journal of Social Problems of Iran*, 10(1), 195-216. [In Persian] DOI: 10.22059/ijsp.2020.76173
- 5- Baviskar, A. (2018). Between Violence and Desire: Space, Power, and Identity in the Making of Metropolitan Delhi. *International Social Science Journal*, 68. DOI: 10.1111/1468-2451.5501009
- 6- Caldeira, T. P. (2000). *City of Walls: Crime, Segregation, and Citizenship in São Paulo*. Univ of California Press.
- 7- Ebrahimi, M., Alavi, A., Meshkini, A., & Sadri, H. (2023). A Narrative from the Right to the City in Iran: The Theoretical-practical Continuum of Urban Development in Bandar Abbas. *GeoJournal*, 88(4), 3727–3748. DOI:10.1007/s10708-023-10837-2
- 8- Fairclough, N. (2003). *Analyzing Discourse*. London: Routledge.
- 9- Fairclough, N. (2023). *Critical Discourse Analysis. In the Routledge Handbook of Discourse Analysis*. Routledge.
- 10- Gerbaudo, P. (2012). *Tweets and the Streets: Social Media and Contemporary Activism*. Pluto Press.
- 11- Ghertner, D. A. (2011). Rule by Aesthetics: World-class City Making in Delhi. *Worlding cities: Asian experiments and the art of being global*, 279-306. <https://doi.org/10.1002/9781444346800.ch11>
- 12- Habibnejad, S. A., & Khosravi, A. (2022). The Right to the City and Its Recognition in the Iranian Legal System. *Public Law Studies Quarterly*, 52(1), 163–183. [In Persian] DOI:10.22059/jplsq.2019.270256.1865
- 13- Haft Shahr Aria Consulting Engineers. (2019). *Guideline for the Study and Preparation of Rehabilitation and Renovation Plans for Urban Regeneration Areas and Neighborhoods*. Tehran: Ministry of Roads and Urban Development, Iran Urban Regeneration Company. [In Persian]
- 14- Hamshahri Newspaper. (2015). *Protest Against Destruction of Kan Gardens; Residents Gathered in Front of District 5 Municipality* [News]. Retrieved August 1, 2025, from <https://www.hamshahrionline.ir/news/313028> [In Persian]
- 15- Hamshahri Newspaper. (2019). *The Regulations of the Kan Gardens Development Plan Were Announced* [News]. Retrieved July 9, 2025, from <https://newspaper.hamshahrionline.ir/id/64859> [In Persian]
- 16- Hamshahri Newspaper. (2020). *The Fate of Western Tehran Gardens / Kan Becomes the Capital's Largest Recreational Area* [News]. Retrieved June 19, 2025, from <https://www.hamshahrionline.ir/> [In Persian]
- 17- Hamshahri Newspaper. (2024). *Phase One of Farahzad Valley Ready for Inauguration* [News]. Retrieved August 6, 2025, from <https://www.hamshahrionline.ir/> [In Persian]
- 18- Harvey, D. (2008). *The Right to the City*. New Left Review, 53, 23–40. <https://www.taylorfrancis.com/>
- 19- Harvey, D. (2012). *Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution*. Verso Books.
- 20- Holston, J. (2021). *Insurgent Citizenship: Disjunctions of Democracy and Modernity in Brazil*. Princeton University Press.

- 21- IRNA News Agency. (2018). *11 Urban Regeneration Projects to Be Implemented in Sanandaj Neighborhoods* [News]. Retrieved May 25, 2025, from <https://www.irna.ir/> [In Persian]
- 22- IRNA News Agency. (2025). *Development Project of Farahzad Valley in the Capital to Be Implemented* [News]. Retrieved May 23, 2025, from <https://www.irna.ir/> [In Persian]
- 23- ISNA News Agency. (2018). *Illegal Constructions Reached the Roof of Vakil Bazaar* [News]. Retrieved August 3, 2018, from <https://www.isna.ir/> [In Persian]
- 24- ISNA News Agency. (2020). *Protest Against the Construction of A Commercial Complex in Shiraz Public Space* [News]. Retrieved August 13, 2025, from <https://www.isna.ir/> [In Persian]
- 25- Jørgensen, M., & Phillips, L. (2002). *Discourse Analysis As Theory and Method*. London: Sage Publications.
- 26- Kamyar Rad, S., Hodavand, M., & Kamyar Rad, S. A. (2021). The Right to the City. *Quarterly Journal of Public Law Research*, 22(70), 250–282. [In Persian] DOI:10.22054/qjpl.2020.43300.2175
- 27- Kuckartz, U. (2014). *Qualitative Text Analysis: A Guide to Methods, Practice and Using Software*. Sage Publications.
- 28- Kuymulu, M. B. (2013). Reclaiming the Right to the City: Reflections on the Urban Uprisings in Turkey. *City*, 17(3), 274-278. <https://doi.org/10.1080/13604813.2013.815450>
- 29- Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space*. Basil Blackwell. <https://monoskop.org/>
- 30- Lefebvre, H. (2003). *The Urban Revolution*. Minneapolis: University of Minnesota Press. <https://www.upress.umn.edu/>
- 31- Manouchehri, B., & Burns, E. A. (2021). Participation As A Right to the City: Iranian Children's Perspectives about Their Inclusion in Urban Decision-making. *Children & Society*, 35(3), 363–379. DOI:10.1111/chso.12446
- 32- Marcuse, P. (2009). From Critical Urban Theory to the Right to the City. *City*, 13(2–3), 185–197. DOI:10.1080/13604810902982177
- 33- Mehr News Agency. (2022). *Meeting Held to Resolve Problems of Farahzad Valley Rehabilitation Project* [News]. Retrieved August 10, 2025, from <https://www.mehrnews.com/> [In Persian]
- 34- Meshkini, A., Zarghamfard, M., & Kahaki, F. (2022). A Comparative Study of the Right to the City in Iran. *GeoJournal*, 87(4), 3101–3118. <https://doi.org/10.1007/s10708-021-10421-6>
- 35- Mohammadi, A., Ashouri, K., & Robati, M. B. (2017). Explaining and Evaluating Institutional and Social Resilience Components in Spontaneous Urban Settlements: A Case Study of Naiseer Informal Settlement in Sanandaj. *Urban Studies*, 6(22), 75–88. [In Persian] <https://urbstudies.uok.ac.ir/>
- 36- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative Research and Evaluation Methods*. Sage Publications. <https://aulasvirtuales.wordpress.com/>
- 37- Portal of the Iranian Urban Regeneration Company. (2019). *National Strategic Document for the Revival, Renovation and Reconstruction of Dilapidated and Inefficient Urban Textures* (Approved in 2014) [News]. Retrieved August 4, 2025, from <https://udrc.ir/> [In Persian]
- 38- Rezaeikuchi, M. (2019). Codification of Citizen Participation Pattern in order to Increase the Success of City Management in Shiraz city. *Scientific and Research Quarterly Journal of Urban Research and Planning*, 10(38), 51-62. [In Persian] <https://jupm.marvdasht.iau.ir/>
- 39- Roy, A. (2009). "The 21st-Century Metropolis: New Geographies of Theory." *Regional Studies*, 43(6), 819–830. DOI:10.1080/00343400701809665
- 40- Salehi Komamardakhi, S. K., Mozafari, F., Safie haghshenas, M. & Soltanitehrani, M. (2022). Investigating and Presenting Environmental Quality Strategies in Informal Settlements with Participation approach (Case Study: Farahzad Neighborhood). *Preipheral Urban Spaces Develop-*

- ment, 4(1), 201-220. [In Persian] https://www.jpusd.ir/article_150640.html
- 41- Scott, J. C. (1990). *Domination and the Arts of Resistance: Hidden Transcripts*. Yale University Press. <https://monoskop.org/>
- 42- Sharehpoor, M., Rafatjah, M., & Rahbari, L. (2015). The Position of Tehran Citizens on Arnstein's Ladder: A Gendered Study of the Participatory Dimension of the Right to the City and Social Welfare. *Journal of Social Welfare*, 15(57), 177-203. [In Persian] <http://refahj.uswr.ac.ir/>
- 43- Smith, N. (2008). *Uneven Development: Nature, Capital, and the Production of Space*. University of Georgia Press.
- 44- Soja, E. W. (2003). Writing the City Spatially. *City*, 7(3), 269-280. DOI:10.1080/1360481032000157478
- 45- Soja, E. W. (2013). *Seeking Spatial Justice* (Vol. 16). University of Minnesota Press.
- 46- Tayyebi, A. (2013). Planning Activism: Using Social Media to Claim Marginalized Citizens' Right to the City. *Cities*, 32, 88-93. DOI:10.1016/j.cities.2013.03.011
- 47- Tufekci, Z. (2017). *Twitter and Tear Gas: The Power and Fragility of Networked Protest*. Yale University Press.
- 48- Van Dijk, T. A. (2001). *Critical Discourse Analysis. The Handbook of Discourse Analysis*. Malden, Mass: Blackwell Publishers Ltd.
- 49- Wodak, R., & Meyer, M. (2015). *Methods of Critical Discourse Studies*. Sage. DOI:10.4135/9780857028020.d4